

ΠΑΤΡΙΣ ΚΑΙ ΜΟΝΗ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ ΔΟΣΙΘΕΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ *

(ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΦΕΛΛΟΗΣ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ)

Υ Π Ο

ΤΑΣΟΥ ΛΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Δρος Φιλ.

Π α ρ α τ η ρ ή σ ε ι ς. Εἰς τοὺς μεμονωμένους ἀγίους σχεδὸν κατὰ κανόνα τὸ πεδίον εἶναι ἄνω μέχρι περίπου τῆς κεφαλῆς, ἐφ' οὗ καὶ ἡ ἐπιγραφή, μέλαν. Περαιτέρω εἶναι ἀνοικτὸν πράσινον μέχρι τοῦ μέσου τῆς εἰκόνας καὶ ἐφεξῆς πάλιν μέλαν. Χεῖρ νεωτέρα ἐνιαχοῦ ἐζωήρευσε ἀνεπιτυχῶς τὸν πράσινον κάμπον καὶ ἐν πολλοῖς μετέβαλεν εἰς γαλάζιον. Εὐτυχῶς ἀφῆκεν ἄθικτα τὰ λοιπὰ μέρη τῆς τοιχογραφίας. Ἐπίσης ἐζωήρευσε τὸ μέλαν χρῶμα εἰς τινὰς περιπτώσεις λίαν ἐφθαρμένον λόγῳ πτώσεως κονιαμάτων καὶ ἐκ τῶν ἀλάτων, ἀλλ' ἐκεῖ ἀναγνωρίζεται ὀλιγώτερον ἢ ἐπελθοῦσα μεταβολή.

Οἱ ὀλόσωμοι ἄγιοι τῆς δευτέρας ὀριζοντίας ζώνης ἀγιογραφίσεως εἶναι ὀλίγον μικροτέρων διαστάσεων τοῦ φυσικοῦ, ὡς εἰς τὸν νάρθηκα, ἀλλὰ εἰς φυσικὸν μέγεθος εἰς τὰς τυφλὰς κόγχας καὶ τὴν ἀψίδα τοῦ Ἱεροῦ. Εἰς τὴν φιλοτέχνησιν αὐτῶν κατεβλήθη ἰδιαιτέρα προσοχή, διότι τὰ ἔργα εἶναι τὰ περισσότερον πρόχειρα πρὸς τὸν θεατὴν καὶ ἐπεδιώχθη προσφορά εἰς αὐτὸν ἔργων, δυναμένων νὰ προκαλέσουν ἰσχυρὰς ἐντυπώσεις. Ἡ ἐπιμέλεια μαρτυρεῖται ἐκ πολλῶν χαρακτηριστικῶν τῆς τέχνης τῶν ζωγράφων. Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ ἐπισημανθῆ ἡ λεπτολόγος ἐκτέλεσις τῶν δευτερευόντων στοιχείων, τῶν ἀμφίων, τῶν καλυμμάτων, τῶν διακριτικῶν γνωρισμάτων τῆς ιδιότητος τῶν εἰκονιζομένων, ἐπίσης ἡ αὐστηρὰ κατ' ἐνώπιον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ στάσις, ἡ σχηματοποίησις τῆς κόμης καὶ τοῦ γενείου, ἡ ἄνευ σοβαρῶν ἀντιθέσεων μετάβασις ἀπὸ τὰ σκοτεινὰ πρὸς τὰ φωτιζόμενα μέρη. Τὰ ἄμφια διακοσμοῦνται μὲ σχήματα καὶ θέματα ἐμπνεόμενα ἀπὸ τὸν φυτικὸν κόσμον. Αἱ ἐσωτερικαὶ αὐτῶν ἐπενδύσεις τονίζονται πάντοτε ἰδιαζόντως καὶ σκοπίμως ἀφήνονται ὄραται ἀπὸ τὸν θεατὴν, ἀναγνωρίζοντα θέματα λαϊκῆς προτιμήσεως ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, μάλιστα δὲ προϊόντα τοῦ ἀργαλειοῦ. Τῶν νεαρωτέρων ἐκ τῶν ἁγίων ἡ κόμη φέρει ἄμμα ἐκ λευκῆς ταινίας στενῆς (φιόγκον), ὅσον τῶν ἁγ. Νέστορος, Δημητρίου, Γεωργίου κ. ἄ. Ἄλλων τινῶν ποικίλλεται ἡ κεφαλὴ μὲ ἀπλῆν δίφυλλον κορδέλλαν. Τὰ πολυσταύρια καὶ ἀβακιωτὰ φελόνια συνήθως ἀποφεύ-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 151 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

γουν οἱ ζωγράφοι τῆς μεταβυζαντινῆς περιόδου, προτιμῶντες διαποικίλτον κάμπον ἀπὸ πάσης φύσεως εὐρήματα, πλέγματα, ἄνθη, σχήματα γραμμωτὰ καὶ ἀπαλὰ πάντοτε, σχέδια ἐλεύθερα, στιγμὰς ἐπὶ διηθησμένων πεδίων, ὥστε νὰ ἔχωμεν ἔντονον τὴν διαγραφὴν ἐλλειπτικῶν σχημάτων εἰς διαφόρους χρωματισμούς, δι' ὃ ἐμφανίζουσι ποικιλίαν διακοσμητικῶν μέσων.

Αἱ μορφαὶ τῶν εἰκονιζομένων προσώπων δὲν εἶναι πάντοτε αὐστηραί, ἱεροπρεπεῖς καὶ ἀμίλητοι μέσα εἰς τὸν βαθὺν ρεμβασμόν των. Συναντῶμεν οὐχὶ σπανίως εὐγενεῖς χειρονομίας, ἐλαφρὰς κινήσεις, στροφὴν λοξοῦ βλέμματος πρὸς τὸν θεατὴν. Καὶ ἡ στάσις δὲν εἶναι πανομοιότυπος πάντων τῶν ἁγίων. "Ἔστιν ὅτε αὕτη ποικίλλει καὶ μὲ τὴν μικρὰν ἢ μεγάλην στροφὴν καὶ κίνησιν ἐμφανίζεται μεγαλύτερα ἀλήθεια ἐκ τῆς ζωῆς. Μορφαὶ τινες ἐξ ἄλλου παρουσιάζουσι ἔκτακτον ζωηρότητα, ἀποβαίνουσι πραγματικαὶ προτομαί, ὡς π.χ. οἱ ἅγιοι Ἀνδρέας (εἰκ. 10), Δαμασκηνὸς (εἰκ. 18), Κοσμάς (εἰκ. 19), Νικόλαος ὁ ἀπὸ στρατιωτῶν, Ἰάκωβος ὁ Πέρσης, αἱ γυναῖκες τοῦ νάρθηκος (εἰκ. 2 καὶ 3). Οἱ καλλιτέχναι εἰργάσθησαν μὲ ἰδιαιτέραν ἐπιμέλειαν καὶ ἐφιλοτέχνησαν γενικῶς τὴν δευτέραν ὀριζοντίαν ζώνην μὲ ὄλην των τὴν φυσικὴν κλίσιν, ὡς διακοσμηταί, χρησιμοποίησαντες τὰ κύρια γνωρίσματα τῶν φορητῶν εἰκόνων ἐπὶ τοῦ τοίχου.

Ἡ τρίτη ζώνη ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν ἀποτύπωσιν μαρτυριῶν ἁγίων. Συνήθως ἐντὸς περιωρισμένων διαστάσεων ἀπεικονίσθησαν σκηναὶ ἀπὸ τὸν βίον τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως χωρὶς πολλὰς λεπτομερείας, μᾶλλον ἐνετοπίσθη ἢ παράστασις εἰς τὸν κύριον στόχον τοῦ μαρτυρίου, τὸν ἀποκεφαλισμόν π.χ. τοῦ ἁγίου καὶ τὴν ρεαλιστικὴν παράστασιν τοῦ κρουνηδὸν ρέοντος αἵματος ἢ τὴν παρουσίαν ἄλλων προσφύρων μέσων βασιανιστηρίων, τροχῶν, λάκκων, καμίνων, λογχῶν κλπ. "Ἄν μὴ πρὸς τὰς μεμονωμένας μορφὰς ἀλλὰ πάντως κατ' ἀντιβολὴν σύγκρισις τῶν μαρτυριῶν τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς ταύτης τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων πρὸς τὰ ἀντίστοιχα ἔργα τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Καρυᾶς τῆς Τσακωνιάς, τοῦ ἁγίου Νικολάου Χρύσαφας, ὅσον καὶ τῆς μονῆς Βουλκάνου εἰς τὸ ἐπὶ τῆς Ἰθάμης παλαιότερον καθολικὸν αὐτῆς καὶ τοῦ ἡλιακοῦ Πορετσοῦ, πείθει ὅτι πρόκειται περὶ προϊόντων τοῦ χρωστήρος τῶν αὐτῶν χειρῶν. Θὰ ἦτο δυνατόν μάλιστα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ γενικὴ σύγκρισις τῶν γνωστῶν ἔργων τῶν Ναυπλιέων ἀδελφῶν Μόσχων, Δημητρίου καὶ Γεωργίου, πρὸς τὰς τοιχογραφίας τοῦ ἐξεταζομένου μοναστηρίου τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, πείθει ὅτι πρόκειται περὶ δημιουργίας τῶν αὐτῶν καλλιτεχνῶν. Συγκεκριμένως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι, ἂν ἔχωμεν ἐδῶ κοινὴν δημιουργίαν τῶν δύο ἀδελφῶν, εἰδικώτερον τὸ τμήμα τῶν μαρτυριῶν τῶν ἁγίων τῆς τρίτης ὀριζοντίας ζώνης ἐφιλοτέχνησεν ὁ Γεώργιος, αὐτὸς ποῦ μόνος ἐζωγράφησε τὸ καθολικὸν τῆς μονῆς Καρυᾶς. Διὰ τοῦτο ἀντιγράφει ἑαυτὸν καὶ ἐν πολλοῖς τὸν βελτιώνει ὁ Γεώργιος, ἤτοι κατορθώνει εἰς τὸ διαρρεῦσαν διάστημα ὀλίγων ἐτῶν, μέχρι τῆς τοιχογραφήσεως τῆς Καρυᾶς ἀπὸ τῆς διακο-

σμήσεως τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, νὰ ἀποφύγη ἀτελείας οὐσιώδεις καὶ ἀβλεπτήματα, πού διατηροῦνται εἰς τὸ χρονολογικῶς προηγηθὲν ἔργον τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, γνωστοῦ ὄντος ὅτι τὴν μονὴν Καρυῆς διεκόσμησε μόνος ὁ Γεώργιος τὸ 1638. Ὅπως δὲ ποτε ἡ κυριαρχοῦσα γραμμὴ εἶναι ἡ αὐτὴ, ἀκόμη καὶ αἱ αὐταὶ ἀνορθογραφίαι εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἔργων ὑφίστανται.

Ἐξ ἄλλου πιθανὸν φαίνεται ὅτι περισσότερον προσεκτικὸς καὶ ἔμπειρος ὁ Δημήτριος Ἰσως καὶ ἄλλα σημεῖα τῆς ἀγιογραφίσεως παρεχώρησεν εἰς τὸν ἀδεξιώτερον Γεώργιον νὰ ἐκτελέσῃ, ὡς συμβαίνει μὲ τὰς εἰκόνας τῆς ἐπιβραβεύσεως τῶν δικαίων εἰς τὴν αἰσθητοποίησιν τοῦ Εὐαγγελίου περὶ τῆς Δευτέρας Παρουσίας. Τὰ ἐν γένει προβλήματα τῆς συνεργασίας καὶ τῆς ὅλης καλλιτεχνικῆς δημιουργίας τῶν Μόσχων θ' ἀντιμετωπίσωμεν ἐν καιρῷ, ὅταν θὰ ὀλοκληρωθῇ ἡ μελέτη τοῦ ἐξ ἐπιγραφῶν μαρτυρουμένου ἔργου αὐτῶν καὶ τοῦ πιθανοῦ. Πρὸς τὸ παρὸν πρέπει νὰ τονισθῇ ἐκ διαφόρων παρατηρήσεων ὅτι εἶναι ἰσχυραὶ αἱ βασικαὶ περὶ τῆς τέχνης τῶν Μόσχων γνώμαι, ὅτι δηλ. τὸ ἔργον τῶν ἔχει χαρακτῆρα λαϊκόν. "Ὅτι ἀμφότεροι ἠκολούθησαν τὴν καθιερωμένην τεχνοτροπίαν καὶ τὴν τεχνικὴν τῆς Κρητικῆς σχολῆς ζωγραφικῆς¹. "Ὅτι δὲν ἔχουν ἰδιάζουσαν καλλιτεχνικὴν προσωπικότητα, ὅτι ἔχουν καλλιτεχνικὰς ἀδυναμίας, ὅτι παρανοοῦν τὰ παλαιότερα πρότυπα πού ἀκολουθοῦν καὶ γενικῶς ὅτι δὲν καταβάλλουν καμμίαν προσπάθειαν ἀνανεώσεως², εἶναι προβλήματα πού θ' ἀντιμετωπισθοῦν ὅταν θὰ παρουσιάσωμεν ὅλην τὴν γνωστὴν δημιουργίαν αὐτῶν³. Καὶ τοῦτο, διότι θὰ φανῇ ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῶν ἔργων τῶν ὅτι καὶ ζῆλος ὑπάρχει εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πολλὰς συνθέσεις τῶν ἀποδεικνύεται ἡ ὑπαρξὶς ἱκανοτήτων ὑπογραμμίσεως τῶν εἰκονογραφικῶν θεμάτων, παραλλήλως ἢ ἐν συνδυασμῷ ἢ ἀνεξαρτήτως πρὸς τὰ τονιζόμενα δευτερεύοντα στοιχεῖα τῶν παραστάσεων. Ὑπάρχουν καὶ εἰς τὸ καθολικὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων συνθέσεις, ὅπου αἱ μορφαὶ λαμβάνουν ἔκφρασιν καὶ ἀποτυπῶνται εἰς τὰς σκιηὰς ζωντάνια, ὡς π.χ. εἰς τὴν "Ἐγερσιν τοῦ Λαζάρου, τὴν Βαϊφόρον, τὴν Προδοσίαν, τὴν Σαμαρείτιδα, τὴν ἴασιν τοῦ Τυφλοῦ κλπ. Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, σύνθεσιν πολυπρόσωπον ἀλλ' ἐντὸς μᾶλλον περιωρισμένου χώρου, ὑπάρχει ἔντονος ἔκφρασις εἰς τὰ πρόσωπα, παραλλήλως δὲ ἐπὶ πῆρεα ἐκ τῆς γενικῆς τάσεως διακοσμήσεως μέχρις ὑπερβολῆς τῶν δευτερευόντων στοιχείων (νεκρικὴ κλίνη, στηριζομένη ἐπὶ ποδῶν τορνευτῶν τύπου Δυτικῆς συνθείας, ἀλλὰ καὶ ἀπουσία τοῦ ἐπεισοδίου τοῦ Ἱεφωνίου).

1. Α. Ξυγγοπούλου, Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν Ἄλωσιν, Ἀθῆναι 1957, σελ. 197.

2. Αὐτόθι, σελ. 197-198.

3. Πρὸς τὸ παρὸν βλ. τὰ μελετήματα Τ. Γριτσοπούλου, Δύο λακωνικὰ χριστιανικὰ μνημεῖα μὲ ἔργα τοῦ Γεωργίου Μόσχου, «Πελοποννησιακά», τ. Ζ' (1969-70), σσ. 1-28. Μονὴ Ἁγίου Νικολάου Καρυῆς Κυνουρίας, «Μνημοσύνη», τ. Β' (1969), σσ. 308 κέξ.

Ἐπίγραμμα εἶναι, ὅτι τὸ σπουδαιότερον τμήμα διακοσμῆσεως τοῦ καθολικοῦ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων κατεστράφη. Μετ' αὐτοῦ ἠφανίσθη καὶ ἡ ὑπερθευρος ἐπιγραφή τῆς ἀγιογραφῆσεως. Ἔχομεν μίαν μόνον ἐντελῶς ἀσαφῆ ἐνδειξιν, ὅτι οἱ Μόσχοι ὑπῆρξαν οἱ ζωγράφοι τῆς μονῆς ταύτης¹. Ἐκ τῆς ἀναλύσεως ὅμως καὶ τῶν ἐπὶ τῶν ἔργων συναφῶν παρατηρήσεων δὲν ὑπάρχουν σοβαραὶ ἀμφιβολίαι, ὅτι Μόσχοι εἰργάσθησαν ἐνταῦθα καὶ ἕως ὁμοῦ οἱ δύο ἀδελφοί. Ἄν τὸ παραδιδόμενον τόσον ἀσαφῶς ἔτος τῆς ἀγιογραφῆσεως 1621 εἶναι τὸ πραγματικόν, τοῦτο οὐδεὶς, ἐκ τῶν ὑπαρχόντων στοιχείων, δύναται νὰ ἐπιβεβαιώσῃ, ἀλλ' οὔτε καὶ ν' ἀποκλείσῃ.

Ἱστορικὸς βίος. Ἐλάχιστα στοιχεῖα ὑφίστανται πλέον, διὰ νὰ συλλάβωμεν τὰ ἰδιαίτερα γνωρίσματα τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς μονῆς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων. Προφανές εἶναι, κατὰ σύνοψιν τῶν λεχθέντων μέχρι τοῦδε, ὅτι ἡ μονὴ πιθανώτατα ἰδρύθη πρὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ διεκοσμήθη διὰ τοιχογραφιῶν ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Μόσχων. Ἀξιόζήλως φαίνεται ὅτι εἰργάζετο ἀφ' ἧς συνεκροτήθη ἡ μοναχικὴ ἀδελφότης. Σὺν τῷ χρόνῳ ἡ μονὴ ἀπέκτησεν ἰκανὴν κτηματικὴν περιουσίαν καὶ ἡγαπήθη ἀπὸ τὴν περιουσίαν.

Πρὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος περὶ τὴν μονὴν φαίνεται ὅτι γεγονότα λίαν ἀξιόλογα συνετελοῦντο, ἐνδιαφέροντα τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ ἔθνος. Περὶ τούτου μαρτυρεῖ μία ἐνθύμησις γεγραμμένη εἰς τὸ κάτω ἀριστερὸν ἄκρον τῆς εἰκόνος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ κατὰ τὸν Α. τοῦ ἵχον, ἀλλὰ περὶ τὸ τέλος δυστυχῶς δὲν ἀναγινώσκειται ἱκανοποιητικῶς. Ἴδου ἡ ἐνθύμησις:

Ἐτος αχ46 μινι μαρτιον τη κγ' εγινα εγο ο | χρησοδιλος ο vos του νικολου του βασιλοπλου ο | vos ιεροδιακονος κ(αι) εγινα Sa τρικαλα αρχιερα | τεβοντος ο κηρ γριγοριος Κορινθου κ(αι) μου ετσακιση (;) | κ(αι) εμηρα χρονους.....κ(αι) εκεινον κερου εγινε | μεγαλο κακο..... ολα τα χριδιανικα..... κ(αι) εμαρτισαν (;).....

Σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς μονῆς ἀποτελεῖ, ὅτι τὸ 1743 ὁ τέως ἡγού-

1. Ὑπὸ τοῦ Ν. Δ. Καλογερόπουλου, Τὸ Πελοποννησιακὸν ἐργαστήριον καὶ οἱ εἰκονογράφοι Μόσχοι, «Ἐβδομηκονταπεντητηρὴς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς», ἐν Ἀθήναις 1920, σελ. 258, ἀναφέρεται ὅτι τὸ 1621 πιθανώτατα ὁ Γεώργιος Μόσχος μετὰ τοῦ ζωγράφου Κανακίου ἐζωγράφησαν τὸν ναὸν τῶν Ἀγ. Ἀποστόλων ὑπὸ τὸ Σαραντάπηχον. Στηρίζει ὁ Καλ. τὴν πιθανότητα τῆς μεταβάσεως τοῦ Γ. Μόσχου εἰς Κορινθίαν ἐκ τοῦ λόγου ὅτι οὗτος εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὴν Ἀργολίδα, ζωγραφῆσας που ἐγγὺς τοῦ Ἀργους καὶ Ναυπλίου. Παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς ὁ ἴδιος Καλογερόπουλος διὰ μολυβδίδος ἐσημείωσε: «Παλαιὰ ἐπιγραφή ἀνωθεν τῆς εἰσόδου κατεστράφη ὑπὸ κτιστῶν. Ἐφερε χρονολογίαν αχκα' (1621), τὰ ἔργα συνεπῶς εἶναι πρὸ ἐτῶν 300 ζωγράφου τοῦ περιφήμου Δημ. Μόσχου. Ν. Καλογερόπουλος, Βυζαντινολογος, Αὐγ. 1922».

μενος αὐτῆς ἱερομόναχος Ἀγαθάγγελος κατέβαλε τὰς δαπάνας διὰ τὴν τοποθέτησιν νέου ξυλίνου τέμπλου, ἀσφαλῶς μετὰ τῶν ὡραίων δεσποτικῶν εἰκόνων, ποὺ σώζονται μέχρι σήμερον. Σταυροπηγιακὴ δὲν ὑπῆρξεν ἡ μονή. Ἡ περιοχὴ τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων, εἰς τὴν ὁποίαν κεῖται, ὑπήγето κατὰ τοὺς μέσους χρόνους εἰς τὴν μητρόπολιν Κορίνθου. Δι' ὃ καὶ εἰς τὴν σωζομένην ἐπιγραφὴν τοῦ τέμπλου ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ κυριάρχου τῆς ἐπαρχίας μητροπολίτου Κορίνθου Παρθενίου, ὡς ἤδη εἶδομεν ἐν ἀρχῇ.

Ἡ ἱστορικὴ δρᾶσις συνεχίσθη καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ὑποθέτομεν ὅτι εἰς βάρος τῶν τοιχογραφιῶν βανδαλισμοὶ (ἐξορύξεις ὀφθαλμῶν κλπ.) εἶναι ἐκδηλώσεις ἀγριότητος τῶν Ἀλβανῶν μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1770. Ἡ ἀνατολὴ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος εὕρισκει τὴν μονὴν ἐπίσης εἰς σχετικὴν ἀκμὴν. Συνηγήσαμεν ἤδη εἰκόνας φορητάς, ἐκ δωρεᾶς διαφόρων πατέρων κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ἄς προστεθῇ καὶ μία ἐπὶ τοῦ προαυλίου ἐρριμένη ἐπιγραφὴ ἐπιτύμβιος, ὡς φαίνεται, ἥτις εἰς στίχους τρεῖς, ὄχι ἐντελῶς πλήρεις, λέγει (0,28X0,22 μ.): 1811 ΑΝΑΠΑΥΘΗ / ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΣ | ΠΑΠΑ ΧΡΙΣΟΦΟΡΟΣ.

Ἐνεκα διαφόρων περιστατικῶν ἡ μονὴ Ἀγίων Ἀποστόλων ἀπώλεσε τὸ παλαιὸν καὶ νεώτερον ἀρχεῖον αὐτῆς. Εἰς τὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους ἀπόκειται φάκελος μετὰ τὴν ἐνδειξιν Μοναστηριακὰ φ. 312, μονὴ Ἀγίων Ἀποστόλων Καλαβρύτων, εἰς Χασιά, παρὰ τὸ Περιθῶρι τοῦ τ. δήμου Φελλόης. Ἡ μονὴ χαρακτηρίζεται ὡς διατηρουμένη. Ἐξ ἐγγράφου τοῦ φακέλου ὑπὸ ἡμερομηνίαν 18 Ἰαν. 1836 μαρτυρεῖται ὅτι ἡ δύναμις τῆς μονῆς ἀνήρκετο εἰς 7 μονάζοντας, ἥτοι τὸν ἡγούμενον Ἀνθιμον Θεοχαρόπουλον, τὸν προηγούμενον Παρθένιον Παναγιωτόπουλον, καταγομένους ἀπὸ τὴν γειτονικὴν Σελιάναν, δύο ἱερομόναχους ἀκόμη καὶ τρεῖς μοναχοὺς.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ φακέλου τῆς μονῆς δὲν εἶναι ἀτυχῶς τόσο ἐνδιαφέρον, ὥστε διατρέβοντες ἐπ' αὐτοῦ νὰ ἀντλήσωμεν ἀξιολόγους εἰδήσεις περὶ τῆς καταστάσεως τῆς μονῆς κατὰ τὴν μετεπαναστατικὴν περίοδον. Πάντως φαίνεται ὅτι ἡ μονὴ εἶχε δημιουργήσει χρέη, δι' ὃ δι' ἀναφορᾶς αὐτῆς ἀπὸ 17 Σεπτ. 1848 ἐζήτει νὰ τῆς ἐπιτραπῇ νὰ ἐκποιήσῃ κτήματα, χαρακτηριζόμενα ὡς ἄχρηστα. Εἰς τὴν ἐν λόγῳ πρότασιν ἀντετάχθη μοναχὸς τις, ὀνόματι Ἀβέρκιος, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ μονὴ δὲν εἶχε χρέη. Κατόπιν τούτου ἡ μονὴ ὑπέβαλεν ἀναφορὰν πρὸς τὴν ἐπισκοπὴν Καλαβρύτων, ἵνα αὕτη διαφωτίσῃ τὸ ὑπουργεῖον. Ὄντως τῶν ἀπόψεων τῶν μοναχῶν ὁ ἐπίσκοπος ὑπῆρξεν ὑποστηρικτῆς καὶ ἀνεφέρθη ἀρμυδίως πρὸς τὴν Γραμματεῖαν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν. Ἄλλ' αὕτη διὰ περισσοτέρας πληροφορίας περὶ τῆς κρατούσης εἰς τὴν μονὴν καταστάσεως ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν Νομάρχην Ἀχαΐας καὶ Ἡλιδος, μετὰ τὴν ἐντολὴν νὰ ἐξετάσῃ τὸν τρόπον διαχειρίσεως τῆς μονῆς. Ἐν τῷ μεταξύ τὸ μοναστηριακὸν συμβούλιον κατηγορήθη ἐπὶ καταχρήσει καὶ ἐζήτηθη ἀπὸ

τὸν Νομάρχη γ λεπτομερῆς ἔρευνα. Ὁ Νομάρχης ἐξετάζων ἐβράδυνε ν' ἀπαντήσῃ, δι' ὃ τὸ ὑπουργεῖον ἐπανῆλθεν (8 Δεκ. 1848).

Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐκποιήσεως τῶν κτημάτων ἐζητήθη σύνταξις πρωτοκόλλου πραγματογνωμοσύνης ὑπὸ εἰδικῶς διοριζομένων εὐυπολήπτων πολιτῶν, ἀμειβομένων ὑπὸ τῆς μονῆς. Ὁ ἑπαρχος Καλαβρύτων ἐξετάσας σχετικῶς ἀπεφάνθη ὅτι τὰ εἰσοδήματα τῆς μονῆς δὲν ἐπῆρκουν πρὸς κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν αὐτῆς. Ἄλλ' ἡ κατάστασις ἀνεπαρκείας κατ' αὐτὸν ὠφέλειτο εἰς τὸ ὅτι ἡ διαχείρισις τῆς μονῆς δὲν ἐγίνετο μὲ τὴν πρέπουσαν οἰκονομίαν. Προσέθετεν ὁ ἑπαρχος ὅτι οἱ ἀποτελοῦντες τὴν μονὴν ἦσαν 5-6 παιδάκια, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἡγουμένου, διαπληκτιζόμενα καθ' ἑκάστην μεταξὺ τῶν καὶ ἀποβαίνοντα ἀντικείμενα γέλωτος τῶν κατοίκων. Ἐξ ἄλλης ἀναφορᾶς τοῦ ἐπαρχοῦ (25 Ἰουλ. 1849) πληροφοροῦμεθα ὅτι τὰ ἔσοδα τῆς μονῆς ἀπὸ 3 ὑδρομύλους, αἰγοπρόβατα καὶ λοιπὰ ζῶα ἀνῆρχοντο εἰς καθαρὰς 200 χιλιάδας, δι' ὧν καὶ τὸ χρέος ἦτο δυνατὸν ν' ἀποσβεσθῇ καὶ ἀποθεματικὸν νὰ πραγματοποιηθῇ, ἀρκεῖ κατάλληλον πρόσωπον νὰ διαχειρισθῇ τὰ οἰκονομικά. Ἐξ ἄλλου ἀνέφερε προσόδους εἰς σταφιδοκαρπούς, οἶνον καὶ δημητριακά.

Τὴν κρατοῦσαν εἰς τὴν μονὴν ἀθλιότητα ἐξέθεσε τὸ ὑπουργεῖον (13 Ἰαν. 1850) πρὸς τὴν Ἱ. Σύνοδον, συνεβούλευσε δὲ ν' ἀνατεθῇ εἰς ἱκανὰς χεῖρας ἡ διοίκησις τῆς μονῆς. Ὄντως ἡ Ἱ. Σύνοδος ἐνήργησε σχετικῶς καὶ ὁ ἐπίσκοπος Καλαβρύτων εἰσηγήθη ν' ἀναλάβῃ τὴν ἡγουμενίαν μοναχὸς τις τοῦ Μ. Σπηλαίου Κοσμᾶς Πανάγου. Ἄλλ' εἰς τὸ μεταξὺ συνεφιλιώθησαν οἱ μοναχοί, ὡς ἀνέφερον ὁ ἴδιος.

3. ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΡΑΧΟΒΑΣ. Χωρίον μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον ἡ Ἀράχοβα, ὀλιγάνθρωπον σήμερον, δίδει ἀμέσως τὴν ἐντύπωσιν τῆς παλαιότερας τοῦ ἀκμῆς, ἀπὸ τὰ εὐδιάκριτα οἰκήματα, ποῦ ὑπῆρξαν ἄλλοτε ἀρχοντικά καὶ σήμερον ἔχουν διαμορφωθῆ ἄλλως, ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἀγιωνυμικῶν τοπωνυμίων καὶ ἀπὸ τοὺς πολιτισμένους κατοίκους. Πλὴν τοῦ ἐνοριακοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὑπάρχει καὶ ἄλλος ναὸς ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἰδίου ἀγίου εἰς ἀθλίαν δυστυχῶς κατάστασιν. Ὁ ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν εἶναι μὲν παλαιὸς καὶ ἐνδιαφέρων, ἀλλ' ἔχει ὑποστῆ μεταβολὰς καὶ δὲν ἔχει πλέον τοιχογραφίας. Ἄλλοι ναοὶ διάσπαρτοι ἴστανται ὄρθιοι, εἶναι δὲ νέοι ἐντελῶς ἢ ἀνακαινισμένοι, ἀνὰ τὰς συνοικίας καὶ τὰ πέριξ τοῦ χωρίου. Παναγία ἡ Κοίμησις, Ἁγιος Ἀθανάσιος, Ἁγιάννης στ' ἀμπέλια, ὅπου ὑπάρχουν μνήματα, πλησίον τῆς συνοικίας Ρουπιάνικα καὶ εἴ τις ἄλλος νεώτερος. Ἡρειπωμένοι ναοὶ ἢ ἐντελῶς ἠφανισμένοι καὶ γνωστοὶ πλέον ἐκ τῆς τοπωνυμίας εἶναι Παναγία ἡ Φανερωμένη, Ἁγιος Τρύφωνας, Ἁγιο-Θόδωρος, Προφήτ' Ἡλίας Α. τοῦ χωρίου, Ἁγιάννηδες ΝΑ. τοῦ χωρίου, ὅπου ἀγροί, Παλιοκλήσι Ν. τοῦ χωρίου Ἁγιο-Βλάσης.

Ὁ παλαιὸς Ἁγιος Νικόλαος μὲ τὸ εἰς τὸν περίβολον αὐτοῦ παλαιότερον

κοιμητήριον εὐρίσκεται περίπου εἰς τὸ κέντρον τῆς συνοικίας Σκαρπετιάνικα, κατὰ τὸ Β. τμήμα τοῦ χωρίου. Ἔχει διαστάσεις 8,20 μ. ὁ κυρίως ναὸς καὶ 3,45 τὸ Ἱερόν, μὲ πλάτος 3,50. Ἡμικυκλικῶς διαμορφωμένη ἡ ἀψὶς τοῦ Ἱεροῦ ἐσωτερικῶς μὲ χορδὴν 2,40 καὶ ἀκτῖνα 1,40 μ., διατρυπᾶται ἀπὸ δίλοβον παράθυρον. Ἐξωτερικῶς εἶναι ἐπίσης ἡμικυκλική, ἀλλὰ διακοσμεῖται ἀπὸ ὀκτὼ ἀβαθεῖς ὠοειδεῖς τυφλὰς κόγχας. Ἡ τοιχοποιία εἶναι ἀμελής δι' ἀργολιθοδομῆς ἀλλὰ στερεὰ (πάχος τοίχου 0,75). Παρὰ ταῦτα, ὁ ναὸς ὑπέστη καθίζησιν, ἔχει ρήγματα, ὁ θόλος του ἔχει καταπέσει καὶ καλύπτεται ἤδη διὰ δικλινοῦς ξυλίνης στέγης. Πάντως πρόκειται περὶ θολοσκεποῦς μονοκλίτου καὶ μονοκόγχου βασιλικῆς. Εἰς τοὺς μακροὺς τοίχους ἐγγράφονται δύο παμμεγέθεις τυφλαὶ κόγχαι ἐντὸς τῆς τοιχοποιίας, ἀνοίγματος 4,15 μ. καὶ δύο μικρότεραι κατὰ τὰς ΒΔ. καὶ ΝΔ. γωνίας, μὲ ἀνοίγμα 2 μ. Τὸ δάπεδον ἔχει ἐπιστρωθῆ δι' ἀκανόνιστου σχήματος ἐγχρωίων πλακῶν, ἐνῶ περὶ τὴν ἀπὸ Δ. εἴσοδον ὑπάρχει λιθόστρωτον. Ἔχουν καταπέσει εἰς πλείστα σημεῖα τὰ κονιάματα καὶ διακρίνεται ἡ πλουσία χρῆσις πώρου ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς. Ἡ ἐκ τῆς θέας τοῦ καταρρέοντος μνημείου ἐντύπωσις εἶναι ἀπογοητευτική.

Λείψανα μόνον τοιχογραφίας ἔχουν ἀπομείνει ἀπὸ τὸν κατάγραφον ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἀλλὰ τὸ παράδοξον εἶναι ὅτι διατηροῦνται καλῶς. Ἐπίσης καὶ ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ τῆς ἀνιστορήσεως περιεσώθη. Τὰ εἰκονογραφικὰ θέματα ἔχουν διαταχθῆ καθ' ὀριζοντίαν ζώναν ἀπὸ μικρὸν ἐκ τοῦ ἐδάφους ὕψος, περιβαλλόμενα διὰ ταινίας ἐρυθροῦ χρώματος. Εἰς τὴν πρώτην ζώνην ὑπάρχει ἐνιαχοῦ κόσμημα καὶ δὴ κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ κυρίως ναοῦ. Εἰς τὴν δευτέραν ζώνην εἰκονίζονται ὀλόσωμοι ἅγιοι εἰς μέγεθος κατὰ τι μικρότερον τοῦ φυσικοῦ. Διακρίνονται κατὰ τὴν Ν. πλευρὰν οἱ Ἱεράρχαι Β α σ ἰ λ ε ι ο ς, Γ Ρ Ι Γ Ο Ρ Ι Ο ς ὁ θ ε ω λ ὅ γ ο ς, Ι Ω Α Ν Η ς ὁ χ ρ ι σ ῶ Σ ο μ ο ς, Ν ι κ ὀ λ α ο ς (εἰκ. 32) καὶ οἱ ἅγιοι Κοσμᾶς, Παντελεήμων, Δαμιανὸς κρατοῦντες κυτῖα φαρμάκων. Ἔπονται Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη καὶ μία σταυροφόρος μετὰ στέμματος ἁγία, ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ, ἡ ἁγία Βαρβάρα, Νικόλαος ὁ νέος, Εὐστάθιος ὁ Πλακίδας, Ἁθανάσιος. Τὰ λοιπὰ εἶναι κατεστραμμένα. Ἐντὸς τῆς Ν. κόγχης οἱ ἅγιοι Θεόδωροι Τήρων καὶ Στρατηλάτης, σταυροφόροι, κρατοῦντες μακρὰς ράβδους, ποὺ ἀπολήγουν εἰς μικρὰν ὠοειδῆ λαβήν. Ἀμφοτέρων ὁ μανδύας πορποῦται πρὸ τοῦ στήθους, διαστιζόμενος μὲ δύο σειρὰς λευκῶν στιγμῶν. Ἡ κίνησις τῶν χειρῶν των εἶναι ἐλευθέρα, ὁ μανδύας ἀναρριπίζεται μὲ φυσικότητα, ὥστε νὰ φαίνεται ἡ ἐπένδυσις αὐτοῦ, μὲ πλήρη διάκοσμον. Πάντα τὰ πρόσωπα εἰκονίζονται κατ' ἐνώπιον καὶ εἶναι σχεδὸν κατὰ κανόνα σφηνοειδῆ μὲ ὀξὺ γένειον, μᾶλλον ἀραιόν. Ἡ κόμη τῶν ἁγίων εἶναι ἐπιμελής καὶ στίζεται ἀπὸ λευκὰς στιγμὰς δίκην στεφάνου, ὁ δὲ φωτοστέφανος ἔχει τὸν κάμπον ἀπὸ ὄχραν. Τὸ βλέμμα εἶναι σεμνὸν καὶ σοβαρόν, ἀλλὰ πλήρες συμπαθείας. Ἀκολουθεῖ στρατιωτικὸς ἅγιος σωζόμενος μόνον ἀπὸ τοῦ μέσου καὶ ἔπεται ὁ ἅγιος Γρύφων. Εἰς τὸ ἐσωράχιον κάτω ἀντικρῦ οἱ στυλῖται Δα-

νιήλ και ΑΛΗΠΙΟΣ Ο ΚΟΙΟΝΙΤ (ΗΣ), άνω σταθάρια, έξ ών ευδιάκριτον του άγιου Μελετίου. Ταύτα περικλείονται έντός κύκλου και σταυροειδώς κατά τὰ διάκενα περικοσμοῦνται διά φύλλων άκάνθης.

Ἐπί τὴν μεγάλην άβαθῆ κόγχην τοῦ Β. τοίχου μόνον Θεοδόσιος ὁ Κοινοβιάρχης καὶ αὐτοῦ ἡ λίαν έκφραστικὴ κεφαλή καὶ Σάββας ὁ ἡγιασμένος απέμειναν. Εἰς τὰ κατεστραμμένα έσωράχια άνω εἰκονίζονται στηθάρια καὶ κάτω δύο στυλιῖται δυσδιάγνωστοι, άντιστοιχῶς πρὸς τὴν κόγχην τοῦ Ν. τοίχου. Πάντως φέρουν εἰς τὴν κεφαλὴν κουκούλιον σαρικοειδές. Εἰς τὴν πρὸς Ν. μικρὰν τυφλὴν κόγχην πολυπρόσωπος ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου (εἰκ. 34). Ἡ Παναγία παρίσταται μ' έσταυρωμένας τὰς χεῖρας ἐπὶ τῆς νεκρικῆς κλίνης, ἐφ' ἧς ἔχει άπλωθῆ λευκὴ σινδών. Ρίπτεται έλευθέρως κάτω τὸ διακεκοσμημένον κάλυμμα, χωρὶς ν' άφήνῃ θεατὸν μέρος τι τῆς κλίνης. Ἡ κεφαλὴ τῆς Παναγίας στηρίζεται ἐπὶ προσκεφαλαίου, τὸ μαφόριον αὐτῆς εἶναι λιτόν, πορφυροῦν μὲ πολλὰς μελανὰς σκιάς πρὸς δήλωσιν τῶν πτυχώσεων, διακοσμεῖται δὲ μόνον εἰς τὴν παρυφὴν αὐτοῦ. Πέριξ τοῦ σκηνώματος ἔχουν συγκεντρωθῆ άπόστολοι έκ περάτων. Οὕτως ὁ Πέτρος, κατὰ τὰ διατεταγμένα, προσκλίνων παρὰ τὴν κεφαλὴν τῆς Θεοτόκου θυμιᾷ ένῶ τὴν άριστερὰν φέρει μέχρι τῶν ὀφθαλμῶν, διὰ νὰ σπογγίση τὰ δάκρυα. Ὁ Παῦλος παρὰ τοὺς πόδας σεβάζων, ἔχει άπλώσει τὰς χεῖρας καὶ άπτεται τῶν ποδῶν. Οἱ λοιποὶ άπόστολοι καὶ ιεράρχαι συνωθοῦνται εἰς δύο ἐπίπεδα κατὰ τὴν άριστερὰν γωνίαν καὶ ὀπισθεν τοῦ Παύλου. Ὁ Ἰωάννης έκ τῶν ἔσω ἔχει κύψει καὶ περιπτύσσεται τὸ σκῆνωμα. Εἰς ιεράρχης δεξιὰ τοῦ Παύλου προσφέρει εἰκονίδιον. Εἰς τὸ κέντρον ὁ Ἰησοῦς, περιστοιχιζόμενος ἀπὸ τέσσαρας πτερωτοὺς μὲ λαμπρὰν στολὴν άγγέλους, φέροντας δι' άμφοτέρων τῶν χειρῶν άνημμένας λαμπάδας, κρατεῖ τὸ γνωστὸν σύμβολον τῆς ψυχῆς τῆς Παναγίας, τὸ έσπαργανωμένον βρέφος, διὰ τοῦ ἱματίου αὐτοῦ. Κάτω ὑπάρχει φθορὰ καὶ δὲν σώζεται τὸ έπεισόδιον τοῦ Ἰεφωνίου, δὲν ὑπάρχει ὁμως άμφιβολία ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὴν σύνθεσιν, διότι εἰς τὸ πρόσθιον μέρος τῆς κλίνης δεξιὰ διακρίνεται καλὰ ὁ χειρονομῶν έλευθέρως άγγελος. Εἰς τὸ άνώτατον σημεῖον ἡ Θεοτόκος παρίσταται αἰρομένη ὑπὸ τῶν άγγέλων. Χειρονομεῖ εὐγενῶς καὶ ἔχει κλίσιν τριῶν τετάρτων πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἡ έπιγραφὴ εἶναι διπλῆ καὶ έπεξηγεῖ σαφῶς, κάτω: Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, άνω: ἡ Μετάστασις τῆς Θεοτόκου.

Ἐπί τὴν τυφλὴν κόγχην τῆς Β. πλευρᾶς εἰκονίζεται άνω εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ τόξου ὁ Ἰησοῦς εὐλογῶν δι' άμφοτέρων τῶν χειρῶν. Κάτω ἔφιππος άλλ' ἐξίτηλος ὁ άγιος Γεώργιος. Εἰς τὸ έσωράχιον κάτω ἡ άγία Μαρίνα καὶ ἡ άγία Παρασκευή, άνω ἡ άγία Κυριακὴ καὶ ἡ άγία Κισκύρα. Παρίστανται αἱ δύο τελευταῖαι μὲ στέμμα, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς κρατοῦν σταυρόν. Ἡ Κισκύρα διὰ τῆς άριστερᾶς κρατεῖ άνημμένην λαμπάδα, ἡ δὲ Κυριακὴ κλάδον φυλλοφόρον.

Διὰ τῆς τρίτης κατὰ σειρὰν ὀριζοντίας ζώνης τὸν ναὸν περιθεεὶ ζωφόρος

στηθαρίων, κατὰ τὸ πλεῖστον διατηρουμένων καλῶς (εἰκ. 32). Εὐρίσκονται εἰς ἱκανὸν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ὕψος καὶ ἐν πολλοῖς ἔχουν αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν ἐπικαλυφθῆ διὰ παχέος στρώματος κόνεως, οὕτω δὲ δυσχεραίνεται ἡ ἀναγνώρισις αὐτῶν. Πάντως παρίστανται ἐντὸς κύκλων εἰς ποικίλας στάσεις καὶ προέρχονται ἀπὸ διαφόρου κατηγορίας. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἀναγνωρίζονται διὰ σχετικῆς προσπαθείας, ὡς Μαρκάριος, Τρύφων, Ναζάριος, Θεοδότῃ, Γουρίας Σαμμωνᾶς, Ἄβυβος, Μαρκιανός, Μερκούριος, Μάμας, Ἀκέψιμος, Ἰωσίας, Χρυσάνθος, Νεόφυτος, Σέργιος, Βάκχος. Εἰκονίζονται ἢ κατ' ἐνώπιον ἢ εἰς πλαγίαν στάσιν, εἶναι σταυροφόροι μὲ μανδύαν, τοῦ ὁποίου σκοπίμως εἶναι θεατὴ ἢ ἐσωτερικῆ ἐπένδυσις, ποικίλη δὲ εἶναι ἡ διάταξις, τὸ χρῶμα καὶ ἡ πτύχωσις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν χιτῶνος, συνήθως στερεομένου διὰ ζώνης ὑφαντῆς μετὰ ἄμματος (φιόγκου). Τὰ ἐνδύματα εἶναι σχεδὸν κατὰ κανόνα χειριδωτά, τὰ χρώματα εἶναι ἀπαλά, προερχόμενα ἐκ τῆς διασταυρώσεως τῆς ὠχρας μετὰ τοῦ μέλανος. Τῶν νεανικῶν προσώπων ἡ κεφαλὴ (Χρυσάνθου, Νεοφύτου, Ἀβύβου, Μαρκιανοῦ) κοσμεῖται μὲ στέφανον ἐκ μαργαριτῶν, σχηματιζομένων διὰ σειρᾶς ἀπλῆς ἢ διπλῆς λευκῶν στιγμῶν. Τὰς στιγμάς ταύτας χρησιμοποιοεῖ εὐρέως ὁ ζωγράφος ὡς διακοσμητικὸν μέσον εἰς παρυφὰς ἀμφίων, εἰς τραχηλέας, εἰς ἐπιτραχήλια κλπ. Ἄλλο ἀξιοπρόσεκτον στοιχεῖον ἰδιάζον ἐνταῦθα εἶναι ἡ περιβάλλουσα τὰς προτομὰς καὶ πληροῦσα τὰ μεταξὺ αὐτῶν διάκενα εὐρυτάτη κληματίς, μὲ κύριον γνώρισμά της τὸν περιθέοντα τὰς μορφὰς εἰς σχῆμα κύκλου κορμόν, τὰ εὐμεγέθη πράσινα φύλλα καὶ τὰς κρεμασμένας καλῶς διαγεγραμμένας καὶ ἀφθόνους σταφυλάς. Τῆς Ν. πλευρᾶς τὰ στηθάρια (Μαρκάριος, Τρύφων, Ναζάριος, Θεοδότῃ) περιβάλλει καθέτως εἰς τὰ διάκενα ἀνθοφόρος κλάδος χιαστί (εἰκ. 32). Τὰ ἀγένεια ἢ μὲ τοὺς πρώτους λούλους νεανικὰ πρόσωπα, ὅπως καὶ τὰ ρυτιδωμένα γεροντικά, εἶναι συνήθως ἐκφραστικά (Κλήμης, Ἐλευθέριος εἰς τὸ Ἱερόν, εἰκ. 36).

Ἡ ἐπομένῃ τετάρτῃ κατὰ σειράν ζώνη τοιχογραφίας περιέχει καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ναοῦ συνθέσεις, κλειομένας μέσα εἰς ἐρυθρὰς ταινίας, ἀναπτυσσομένας δὲ εἰς σχετικῶς μεγάλην κλίμακα. Δυστυχῶς μέγα τμῆμα τῶν συνθέσεων εἶναι κατεστραμμένον. Ἀρχόμενοι ἀπὸ τὸ Ἱερόν παρακολουθοῦμεν ἀπὸ τοῦ Ν. τοῖχου ἐν πρώτοις τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, ἀκολούθως τὴν Ὑπαπαντήν, τὴν Βάπτισιν, τὴν Μεταμόρφωσιν, μίαν ἐντελῶς κατεστραμμένην σύνθεσιν, τὴν Βαϊφόρον ἐλάχιστον τμῆμα διασώζουσαν, τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον, τὸν Νιπτῆρα, τὴν Προδοσίαν. Εἰς τὸν Δ. τοῖχον κάτω δεξιὰ ἡ Σταύρωσις διατηρεῖται σχεδὸν ἀκεραία. Ἄνω σειρὰ 6-7 συνθέσεις, τῶν ὁποίων ἡ πιστὴ ἀναγνώρισις, λόγω τοῦ μεγίστου μέχρι τοῦ ἐδάφους ρήγματος καὶ τῆς πτώσεως τῶν κονιαμάτων, δὲν εἶναι καθόλου εὐχερῆς. Πάντως αἱ συνθέσεις αὗται ἀποτελοῦν συνέχειαν τῶν εἰκόνων τοῦ Θείου Πάθους, ὡς π.χ. ἡ Κρίσις ὑπὸ Ἄννα καὶ Καϊάφα, ἡ Κρίσις ὑπὸ τοῦ Πιλάτου, ἡ Μαστίγωσις. Εἰς τὴν Σταύρωσιν ἐκατέρωθεν τοῦ Ἰησοῦ οἱ συσταυρωθέντες λησταί. Ὁ Σταυρὸς τοῦ Κυρίου

ἔχει στερεωθῆ ἐπὶ λόφου, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ὑπάρχει κοιλότης περιλαμβάνουσα κρανίον καὶ σιαγόνα. Ἀριστερὰ ἢ Παναγία ὑψώνει μετὰ σεβασμοῦ τὴν δεξιάν, παρ' αὐτὴν δὲ αἱ ἄλλαι Μαρίαί (Μαγδαληνὴ καὶ τοῦ Ἰακώβου) παρηγοροῦν αὐτήν. Δεξιὰ τεθλιμμένος ὁ Ἰωάννης φέρει τὴν δεξιάν πρὸς τὴν παρεῖαν καὶ στηρίζει αὐτήν. Ἔχει λοξὸν τὸ βλέμμα, κεκλιμένην τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ σῶμα κεκαμμένον ὑπὸ τῆς θλίψεως. Ὅπισθεν τοῦ Ἰωάννου ὁ Ἐκατόνταρχος καὶ λογοφόροι στρατιῶται. Ὑπὸ τὸν ἀριστερὸν ληστήν εἰκονίζονται τρεῖς καθήμενοι στρατιῶται μὲ παράδοξον ἐνδυμασίαν καὶ ἄνω ἐφιππος, ἄλλος δὲ ἔξαλλος μὲ ὑψωμένην τὴν δεξιάν κρατεῖ μαστίγιον. Οὐδὲν ἀρχιτεκτονικὸν βάθος ὑπάρχει. Ὁ Ἰησοῦς φέρων τὸ περιζώμα δὲν ἐκφράζει τὴν στιγμὴν τῆς καθηλώσεως, διότι ἡ καμπύλωσις τοῦ σώματος αὐτοῦ γίνεται χονδροειδῶς. Ὑπεράνω αὐτοῦ δύο ἄγγελοι πετοῦν εἰς τὸ διάστημα ἐν προτομῇ (εἰκ. 35).

Εἰς τὸν Β. τοίχον ἢ Εἰς Ἄδου κάθοδος, ἢ Ἀποκαθίλωσις, ὁ Ἐπιτάφιος Θρῆνος, Τὸ Χαῖρε τῶν Μυροφόρων, ἢ Ψηλάφησις τοῦ Θωμᾶ, ἢ Πεντηκοστὴ. Περαιτέρω ἢ Γέννησις τῆς Θεοτόκου καὶ τὰ Εἰσόδια αὐτῆς. Ἐπιστρέφοντες εἰς τὰς συνθέσεις ἐπὶ τοῦ Ν. τοίχου δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν εἰς τὸν Νιπτῆρα μέγα ἀρχιτεκτόνημα νὰ καλύπτῃ τῆς εἰκόνας τὸ βάθος. Πρὸ αὐτοῦ ἔχει τοποθετηθῆ μέγα σκαμνίον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κάθηνται κατὰ σειρὰν οἱ μαθηταί. Πρῶτος ὁ Πέτρος ἐντόνωσ χειρονομῶν καὶ πεισιμῶνας ἀρνούμενος νὰ τοῦ πλύνῃ ὁ Χριστὸς τοὺς πόδας. Ὁ Ἰησοῦς ἰστάμενος πρὸ τῶν μαθητῶν μὲ πλήρη στροφὴν πρὸς αὐτούς, τείνει ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Πέτρον. Ὁ Ἰησοῦς εἰκονίζεται ἔξωσμένος, ἀλλ' ἀντὶ λεντίου φορεῖ ἀπὸ τῆς ὀσφύος τὴν γνωστὴν ποδιᾶν τῶν ἐργαζομένων εἰς τὰ οἰκιακὰ γυναικῶν, κοσμουμένην κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς διὰ παραλλήλων γραμμῶν, κατὰ δὲ τὸ κάτω ἄκρον διὰ θυσάνων. Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εὐρίσκονται λεκάνη καὶ πήλινον μόνωτον ἄγγεῖον.

Εἰς τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον ὑπάρχει πάλιν μέγα ἀρχιτεκτόνημα, πρὸ τοῦ ὁποίου ἔχει στρωθῆ τράπεζα πλήρης ἀντικειμένων τοῦ δεῖπνου. Κύκλῳ αὐτῆς κάθηνται οἱ μαθηταί, πέριξ τοῦ Διδασκάλου. Εἰς τῶν μαθητῶν ἔχει θέσει τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῶν γονάτων τοῦ Ἰησοῦ, οἱ ἄλλοι ἔχουν τὰς χεῖρας ἐπὶ τῆς τραπέζης. Τέταρτος ἐξ ἀριστερῶν τοῦ Ἰησοῦ μαθητῆς μὲ νεανικὸν πρόσωπον ἔχει κύψει ἐπὶ τῆς τραπέζης, ἐκτείνων τὴν χεῖρα μέχρι τοῦ ἐπ' αὐτῆς μεγαλυτέρου ἄγγεῖου. Ἐπὶ τῆς τραπέζης ἐξ ἄλλου καιοῦν δύο λαμπάδες, τοποθετημένοι ἐπὶ τορνευτῶν κηροπηγίων, τὰ δὲ πινάκια καὶ λοιπὰ σκευὴ ἀφθονοῦν. Πρὸς τὴν πλευρὰν τῶν συνδαιτυμόνων τὸ σύνθηδες μέγα πισκίριον, ὑφαντὸν μὲ λιτὸν γραμμωτὸν κόσμημα. Ἡ ποδέα πρὸς τὸ ὄρατὸν μέρος τῆς τραπέζης εἶναι περικόσμητος. Ἡ προσοχὴ τοῦ ζωγράφου ἔπεσεν ἐπὶ τῶν δευτερευόντων στοιχείων, ἐνῶ τὰ πρόσωπα εἶναι μᾶλλον ἀνέκφραστα.

Εἰς τὴν πέμπτην κατὰ σειρὰν ὀριζοντίαν ζώνην τοῦ Β. τοίχου ἐπὶ τοῦ κατεστραμμένου θόλου ἀπέμεινεν ἐν μόνον τμήμα ἐκ δύο διαδοχικῶν συνθέσεων, ἐξ ὧν ἡ πρώτη εἰκονίζει πλοῖον μὲ δύο πρόσωπα καθήμενα καὶ ἄλλο ὄρθιον

δεόμενον. Εἰς τὴν ἐπομένην εἰκονίζεται πρόσωπον ἐπὶ τῆς κλίνης μὲ στέμμα εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ διάστικτον τραχηλέαν. Ἔχει στηρίζει τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς καὶ τοῦ προσκεφαλαίου καὶ φαίνεται κοιμώμενον. Παραπλεύρως αὐτοῦ ὁ ἅγιος Νικόλαος (ἡμικατεστραμμένος) εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς. Ἡ ἐπιγραφή λέγει: «Ὁ ἅγιος εἶπε τῷ βασιλεῦ...». Αἱ εἰκόνες ἐμπνέονται ἀπὸ τὰ θαύματα τοῦ τιμωμένου εἰς τὸν ναὸν ἀγίου Νικολάου, ἀλλ' ἔχουν καταστραφῆ. Εἰς τὴν δευτέραν σύνθεσιν ὁ κατακλινόμενος βασιλεὺς φέρει μέχρι τῶν ὠμων τὸ κλινοσκεπάσμα του καὶ τοῦτο ἔχει κόκκινον χρῶμα εἰς τὴν πρόσοψιν μ' ἐντόνους μελανὰς σκιαὰς καὶ τινὰς διακοσμητικούς ἀστέρας εἰς τὸν κάμπον, ἐνῶ εἰς τὴν παρυφὴν ἔχει εὐδιάκριτον σειρήτι, ὅπως φέρει καὶ τὸ κάλυμμα τῆς κλίνης. Τοῦ κλινοσκεπάσματος φαίνεται καὶ μέρος τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως, μὲ βαθύχρωμον ἐπένδυσιν. Ἡ σινδὼν εἶναι ὕφαντὴ καὶ διακοσμεῖται μὲ καθέτους γραμμὰς ἀπὸ ὠχραν, εἰς δὲ τὴν παρυφὴν μὲ δύο μελανὰς παραλλήλους γραμμὰς διακοπτομένας.

Εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου εἰκονίζεται συμβατικὸν ἀρχιτεκτόνημα. Εἰς τὸ ἀριστερὸν τῆς εἰκόνος ἐξηρητημένη ἄνωθεν κλίνη μετὰ παραπετάσματος διασκελοῦς καὶ ἐπ' αὐτῆς ἀνακαθημένη ἡ λεχώ, φέρουσα τὴν ἀριστερὰν πρὸς τὴν παρειάν. Τὴν καλύπτει κρήδεμνον ἀπαλοῦ χρώματος ἐντὸς τοῦ φωτοστεφάνου. Τὸ πρόσωπον τῆς Ἄννης φαίνεται παραδόξως νεανικόν. Παρ' αὐτὴν εὐρίσκεται ἐστρωμένη φορητὴ τράπεζα, ἐνῶ πρὸ τῆς τραπέζης κατὰ σεισεῖραν τέσσαρες νεάνιδες προσφέρουν τὰς ὑπηρεσίας τῶν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς λεχοῦς μ' εὐγένειαν, προθυμίαν καὶ χάριν. Εἶναι διαφοροτρόπως ἐνδεδυμένοι, πάντως ἀφήνουν νὰ ρίπτεται ἐπὶ τῶν ὠμων τὸ περίκομφον περιτύλιγμα τῆς κεφαλῆς τῶν. Εἰς τὸ κάτω δεξιὸν ἄκρον, τὸ λουτρόν τῆς νεογεννήτου.

Κτιστὸν εἶναι τὸ τέμπλον. Ἐντὸς τόξου ὕψους 1 μ. ἐξωγραφῆθησαν αἱ δεσποτικαὶ εἰκόνες. Ὁ Χριστὸς ὡς βασιλεὺς τῶν βασιλευδόντων καὶ μέγας ἀρχιερεὺς (εἰκ. 35) εἰκονίζεται ἐπὶ θρόνου κρατῶν ἀνοικτὸν Εὐαγγέλιον («ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου»). Ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα (μὲ τὸν Ἰησοῦν εἰς τὰς ἀγκάλας) ἐπιγεγραμμένη ὡς Παναγία ἡ Ὁδηγήτρια, ἔχει παρ' αὐτὴν τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, κρατοῦντα ἀνοικτὸν Εὐαγγέλιον διὰ κεκαλυμμένης διὰ τοῦ ἱματίου χειρὸς («ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος...»). Σταυροφόρος καὶ πτερωτὸς εἰκονίζεται ὁ Πρόδρομος (εἰκ. 35). Κάτω εἰκονίζεται ὁ δικέφαλος ἀετὸς καὶ ὁ Ἰωάννης ἐξερχόμενος τῆς κοιλίας τοῦ κήτους, κρατῶν εἰλητάριον ἀνοικτὸν μὲ ἀναγεγραμμένην τὴν ρῆσιν «ἐβόησα πρὸς θλίψιν μου εἰς Κύριον Θεόν μου καὶ εἰσήκουσέ μου». Ἀνωθεν τῶν δεσποτικῶν εἰκόνων ποικιλόσχημον κόσμημα ἐκ τοῦ φυτικῶ κόσμου διὰ τῆς ἀπεικονίσεως ἐλισσομένων μίσχων καὶ φύλλων. Ἡ τελευταία ζώνη περιέχει τοὺς ἀποστόλους, περιβαλλομένους διὰ τόξων, ποὺ ἐνώνουν τοὺς διαχωριστικούς κιονίσκους. Ὁ χορὸς τῶν ἀποστόλων παρουσιάζει ἐνότητα, εἶναι δὲ ἀξιοπρόσεκτος ἡ ποικιλία τῶν στάσεων, τῶν ἐνδυμασιῶν καὶ τῶν χειρονομιῶν ἐνὸς ἐκά-

στου. Κρατοῦν Εὐαγγέλια ἢ κλειστά εἰλητάρια, εὐλογοῦν, προσκλίνουν, στρέφονται πρὸς τ' ἄριστερά ἢ τὰ δεξιὰ καὶ μόνον αἱ μορφαὶ των δὲν ἔχουν ἔκφρασιν, βυθισμένοι εἰς βαθεῖαν ἔκστασιν.

Εἰς τὸ Ἱερὸν σώζεται εἰς ὀπωσδήποτε καλὴν κατάστασιν μέγα τμήμα τῆς κόγχης. Εἰς τὴν κάτω ζώνην μεταξύ τῶν συλλειτουργούντων ἱεραρχῶν διακρίνομεν τοὺς κατέχοντας τὸ ἄκρον δεξιὸν Γρηγόριον τὸν Διάλογον, Σίλβεστρον Ρώμης καὶ Γρηγόριον τὴν Θαυματουργόν. Εἰκονίζονται μὲ ἡμίσειαν κλίσιν πρὸς τὸ κέντρον, σφηνοπώγωνες, ἀκάλυπτοι οἱ δύο τελευταῖοι, ὁ Σίλβεστρος μὲ ἀλύμμα τῆς κεφαλῆς τύπου παπῶν, εὐλογοῦν καὶ κρατοῦν ἀνοικτὰ ἐπιγεγραμμένα εἰλητάρια. Ἐνωθεν αὐτῶν ἡ κόγχη διατρυπᾶται ἀπὸ δίλοβον παράθυρον καὶ διακοσμεῖται μὲ νέαν ζώνην διὰ προτομῶν ἕξ ἀγίων, ἕξ ὧν εὐδιάκριτοι εἶναι Κλήμης, Ἐλευθέριος, Ἐπιφάνιος. Εἰς τὴν ἐπομένην ζώνην ἡ Μετάδοσις τοῦ ἄρτου καὶ ἡ Μετάληψις τοῦ οἴνου ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, διατεταμένων εἰς δύο ἐξάδας καὶ προσερχομένων κανονικῶς (εἰκ. 36). Ὁ ἀκραῖος Ἰούδας ἔχει ἀντίθετον κατεύθυνσιν καὶ ἀποχωρεῖ. Εἰς τὴν τοιχοποιίαν τοῦ Ν. καὶ τοῦ Β. τοίχου ἐγγράφονται δύο τυφλαὶ ἀψίδες, ὅμοιαι πρὸς τὰς μνημονευθείσας τῆς ΝΔ. καὶ ΒΔ. γωνίας. Διακόσμησις εἰς τὴν πρὸς Β. ἀψίδα δὲν ὑφίσταται πλέον, εἰς τὴν Ν. ὅμως ἀπομένουν οἱ ἅγιοι Δονᾶτος καὶ Πολύκαρπος εἰς τὸ ἐσωράχιον καὶ τρεῖς ἱεράρχαι πολὺ καλὰ διατηρούμενοι εἰς τὸ τύμπανον ἐν στολῇ, κατ' ἐνώπιον, κρατοῦντες Εὐαγγέλια καὶ εὐλογοῦντες. Εἶναι οὗτοι ΒΛΑΣΙΟΣ, ΚΥΡΙΑΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΗΜΩΝ καὶ ΑΝΤΙΠΑΣ (εἰκ. 33). Ὑψηλότερα εἰς τὸν θόλον ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ Ὑπαπαντή.

Εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ εἰκονίζεται εὐμεγέθης καὶ μεγαλοπρεπῆς ἡ Πλατυτέρα ἔνθρονος, μὲ κατέρυθρον τὸ μαφόριον, φέρουσα τὸν Χριστὸν εἰς τὰς ἀγκάλας εὐλογοῦντα. Εἰς τὸ μέτωπον τοῦ Α. τοίχου εἰκονίζεται ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου ὑπ' αὐτὴν χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ μορφή τοῦ Γερμανοῦ (στηθάριον μετὰ κληματίδος) καὶ Κυρίλλου Ἀλεξανδείας ὀλοσώμου ὑψηλότερα ἢ Ἀνάληψις, πολὺ καλὰ διατηρουμένη. Ὁ Χριστὸς φερόμενος ὑπὸ νεφέλης ἐντὸς φωτεινοῦ ἀκτινωτοῦ δίσκου εἶναι ἐνδεδυμένος χιτῶνα καστανὸν πτυχωτὸν, τονιζόμενον μὲ ἀπαλὰς ἐρυθροῦ χρώματος γραμμάς καὶ ἐπευφημεῖται ὑπὸ τῶν ἐκθάμβων ἀποστόλων, διηρημένων εἰς δύο κλιμάκια, πλαισιούμενα ἀπὸ δύο πτερωτοὺς ἀγγέλους πολυτελῶς ἐνδεδυμένους, ἐντόνως χειρονομούντας καὶ φέροντας ἀνεπτυγμένον εἰλητάριον. Ὁ χιτῶν τοῦ πρώτου εἶναι ἀχειρίδωτος, εἰς γλυκὺν γαλάζιον τόνον καὶ τὸ ἱμάτιον ἐρυθρόλευκον, ἐλευθέρως ἀνεμιζόμενον εἰς τὸ κενόν. Ὁ ἄλλος φέρει χιτῶνα ἐπίσης ἀχειρίδωτον, λευκὸν μὲ κοκκίνας γραμμάς, τὸ δὲ ἱμάτιον λευκόμαυρον, ἥτοι ἐπὶ λευκοῦ κάμπου φέρον διακριτικὰς μελανὰς γραμμάς. Πλησίον τοῦ ἐνὸς ἵσταται ἡ Θεοτόκος πρώτη, πλησίον δὲ τοῦ ἄλλου ἕτερον πρόσωπον.

Εἰς τὴν πρὸς Δ. μόνην θύραν τοῦ ναοῦ διεσώθη ἡ ἀκόλουθος ὑπέρθυρος (1,17X0,40 μ.), ἐντὸς τριπλοῦ πλαισίου ἕξ ἐγχρώμου (μέλαν-λευκὸν-κόκκινον-

λευκὸν) ταινίας, ἐπιγραφὴ τῆς ἀνιστορήσεως τοῦ ναοῦ, εἰς στίχους ἕξ (εἰκ. 35).

† ANISORIOH K(AI) EKALOPIOH OYTOC O ΘEIOC K(AI) PAN
 CEPTOC NAOC TOY EN AGIOIC Π(AT)P(O)C HMΩN NIKOLAΟΥ
 TOY ΘAΥMATOYΡΓOY ΔI EEOΔOY ΠOΛOY (Π(A)PA TOY MAKΑ-
 ΡIOTATOY
 Π(AT)PIAPXOY T(ΩN) IEPOC OΛIM(ΩN) K(YPIO)Y KYP ΔOCIΘEOY
 TO EΠIKAIION
 CKAPΠETIC K(AI) PATPIDOC EK TAYT(HC) T(HC) XΩP(AC)
 APAXOB(AΣ) — 1706 Oκτωμβριου [Ἰνδικτιῶνος] το δωρ(ον) καὶ εὐ-
 σταθίου πόνος εἰς αἰῶνα αἰῶνος.

Εἰς τὸ κάτω ἀριστερὸν ἄκρον τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Ν. τοίχου μικρὰν τυφλὴν κόγχην, καὶ δὴ ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ Πέτρου, ἐσημειώθη ἡ ἀκόλουθος δέησις: «ΕΤΕΙ|CΙ ΠΑΡΑ |ΚΥΡ ΝΙ|ΚΟΛΑ|Ο CΚΑΡ ΠΕ/ΤΙ. Πρόκειται περὶ αἰτήσεως στενοῦ συγγενοῦς τοῦ χορηγοῦ τῆς ἀγιογραφήσεως Νικολάου Σκαρπέτη. Ἐς σημειωθῆ ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ (εἰκ. 35α) εἰς τὸ τέμπλον ἔχει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὴν μορφήν τοῦ πατριάρχου Δοσιθέου, ὡς τοῦτο ἀντιλαμβάνεται κανεὶς συγκρίνων προχεῖρως αὐτὴν πρὸς γνωστὰς εἰκόνας τοῦ χορηγοῦ τῆς τοιχογραφήσεως. Ὁ ζωγράφος σκοπίμως φαίνεται ὅτι ἔλαβεν ὡς πρότυπον τὸν Δοσίθεον, ἔχων ἴδει αὐτόν, μετέβαλε δὲ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ἐλαφρῶς, καταστήσας αὐτὸ σκοτεινόν, διὰ καστανῶν καὶ λευκῶν ψιμμυθιῶν.

Ἔως φαίνεται ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς, ἡ ἀγιογράφησις τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου συνετελέσθη τὸ 1706, διὰ δαπάνης τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου Σκαρπέτη καὶ διὰ χειρὸς τοῦ ἄλλοθεν ἀγνώστου ζωγράφου Εὐσταθίου ἀδήλου ἐπωνύμου. Τὸ ἔργον βεβαίως δὲν ἀντέχει εἰς πολλὴν κριτικὴν ἐξέτασιν καὶ ἀξιολόγησιν. Εἶναι δημιουργημὰ ἀφελοῦς καὶ αὐτομαθοῦς ζωγράφου, κύριον γνώρισμα τοῦ ὁποίου εἶναι ὁ λαϊκὸς χαρακτήρ τοῦ ἔργου του. Εἶναι ἀξιοθαύμαστος, ὅτι κατάρθωσε μὲ καθαρότητα πνεύματος καὶ ἀγνότητά διαθέσεως νὰ ἀποτυπώσῃ ἐπὶ τῶν τοίχων τὰ εἰκονογραφικὰ θέματα, ἀκολουθῶν τὰ παραδεδομένα πρότυπα τῆς Κρητικῆς Σχολῆς καὶ νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὰ διακοσμητικὰ μέσα, κατ' ἐπίδρασιν ἀπὸ τὸν καθ' ἡμέραν βίον. Ἀπὸ τὴν ἀγιογράφησιν τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Ἁγίων Ἀποστόλων ὁ ζωγράφος τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Ἀράχovas πολὺ ὠφελήθη, διότι καὶ εἰς τὴν γενικὴν διάταξιν τὸν ἠκολούθησε καὶ εἰς τὴν ἔκφρασιν καὶ πρὸ πάντων εἰς τὰ διακοσμητικὰ μέσα, καίτοι παρουσιάζει πολλὴν ἀπ' αὐτοῦ ἀνεξαρτησίαν καὶ πρωτοτυπίαν εἰς τὰ δευτερεύοντα στοιχεῖα.

Εἰς τὸν ναὸν τῶν Ταξιαρχῶν τῆς Ἀράχοβας ἔχουν διασωθῆ αἱ δεσποτικαὶ εἰκόνες, μὴ στερούμεναι ἐνδιαφέροντος. Ἐξ αὐτῶν, δυνάμεθα διὰ περισσοτέρων νὰ γνωρίσωμεν μίαν φορητὴν, τὴν ἀπεικονίζουσαν τοὺς τιμωμένους ἀρχαγγέλους Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ. Ἐπὶ ξυλίνης πινακίδος πάχους 0,03 μ. καὶ διαστάσεων 0,92X0,585 μ. κεκαλυμμένης διὰ στρώματος γύψου, ἔχουν ἀπεικονισθῆ ὄρθιοι οἱ δύο ἀρχάγγελοι, κατ' ἐνώπιον. Ὁ πρῶτος φέρει στρατιωτικὴν στολὴν, κρατεῖ ρομφαίαν εἰς τὴν δεξιὰν καὶ σφαῖραν εἰς τὴν ἀριστεράν. Τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ εἶναι ἐρυθροῦ χρώματος, ἀλλ' ἡ ἐπένδυσις ἀφήνει νὰ φαίνεται γλυκὺς γαλάζιος κάμπος. Ὁ Γαβριήλ κρατεῖ μακρὸν σταυρὸν καὶ σφαῖραν. Φορεῖ μανδύαν, πορπούμενον εἰς τὸ στήθος, ἐσωτερικῶς ὅμως τὸ ἐνδύμα του ὁμοιάζει μὲ σάκκον, πού φέρει περικόσμητον παρυφήν. Ταινία χιαστί τοποθετημένη καλύπτει τὸ πρόσθιον μέρος τοῦ χειριδωτοῦ ἐνδύματος. Ὁ Μιχαὴλ ἀφήνει ἐλευθέραν τὴν ἀριστεράν ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος. Πτερωτοὶ καὶ οἱ δύο, ἀφήνουν τὰς πτέρυγας νὰ καλύπτουν τὸ βάθος τῆς εἰκόνας. Αἱ πτυχώσεις εἶναι ἐξεζητημένα. Τὸ πεδίον, ὅσον μένει ἀκάλυπτον ἀπὸ τὰς πτέρυγας, εἶναι ἄνω χρυσοῦν καὶ κάτω κυανοῦν μᾶλλον ἀνοιχτόχρωμον.

Ἐπὶ τοὺς πόδας τῶν Ταξιαρχῶν ἀναγινώσκωμεν τὰ ἑξῆς:

αψκθ' Ὀκτωβρίου κα'

ΔΕΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΟΥΛΩΝ ΤΟΥ Θ(ΕΟ)Υ ΙΕΡΕΜΙΟΥ ΚΑΙ....

Η ΣΥΝΑΞΙΣ ΤΩΝ ΠΑΜΕΓΙΣΤΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ ΜΙΧΑΗΛ ΚΑΙ ΓΑΒΡΗΛ ΚΑΙ ΠΑΣΩΝ ΤΩΝ ΕΠΙΟΥΡΑΝΙΩΝ ΔΥΛΑΜΑΙΩΝ.

Εἰς τὸ ἄκρον δεξιὸν ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ Γαβριήλ:

διὰ χειρὸς ἐμοῦ θεοδώρου πελοπονησεῖον
 τοῦπῆκλιν μαυρῖς..... ἐκ τῆς [κώ]
 μης τῶν σουδενῶν πλησίον τῆς χωρῆς
 τῶν καλαυρίτων.

Ἀκολουθοῦν κύκλω 4+5 μικραὶ παραστάσεις: «Χερουβήμ, Δυνάμους, Ἀρχάγγελοι, Ἀρχαί, Θρόνοι, Ἐξουσίαι, Ἄγγελοι, Κυριότητες, Σεραφεῖμ». Ἐν τέλει εἰς ἓνα ἔσχατον στίχον: «ἡ ἐπιχειρήσης (=ἐπιχρύσωσις;) τῶν ἁγίων κόνων ἐγεῖναι παρὰ τοῦ διμητράκου φαντόλεια».

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ἡ εἰκὼν εἶναι μετρίας τέχνης ἔργον τοῦ Θεοδώρου Μαυρῆ, καταγομένου ἀπὸ τὰ Σουδενὰ τῶν Καλαβρυτῶν. Ἡ ἐκτέλεσις ἐγίνε τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1729 διὰ δαπάνης τοῦ κληρικοῦ Ἱερεμίου καὶ τινος ἄλλου.

4. ΠΕΡΙ ΔΟΣΙΘΕΟΥ. Ἡ ἴδρυσις καὶ ἀγιογράφησις τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου τῆς Ἀράχοβας προσλαμβάνει ἱστορικὸν χαρακτῆρα, πλὴν τῆς

γενικωτέρας σημασίας αὐτῆς ἐξ ἐπόψεως ἀρχιτεκτονικῆς καὶ ζωγραφικῆς, ἐκ τοῦ λόγου ὅτι μὲ τὸν ναὸν καὶ τὸ χωρίον συνδέεται τὸ ὄνομα τοῦ πολλοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου. Εἶναι λίαν τιμητικὸν διὰ τὸ μικρὸν τοῦτο χωρίον, ὅτι ἔδωκεν εἰς τὴν Σιωνίτιδα Ἐκκλησίαν καὶ γενικώτερον κατὰ τὴν κρισιμωτάτην διὰ τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν περίοδον τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἕνα διαπρεπῆ κληρικὸν καὶ στερεωτὴν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ τῶν Ἱερῶν Προσκυνημάτων τῆς Παλαιστίνης.

Τόσον ἀπὸ ἰδιόγραφον σημείωμα τοῦ Δοσιθέου¹, ὅσον καὶ ἀπὸ τὸν σύντομον πρόλογον τοῦ ἀνεψιοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Χρυσάνθου εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ ὀγκώδους συγγράμματος τοῦ Δοσιθέου μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, τῆς Δωδεκαβίβλου², ἔχομεν ἀθηντικάς, καίτοι λιτάς, εἰδήσεις περὶ τῶν πρώτων βημάτων τοῦ σοφοῦ πατριάρχου. Λέγει ὁ ἴδιος ὁ Δοσίθεος ὅτι Νικόλαος ἐκαλεῖτο ὁ πατὴρ του καὶ ἡ μήτηρ του Ἄννα. Ὁ Νικόλαος ἐπωνυμεῖτο Σκαρπέτης. Ἡ οἰκογένειά του εἶχε διακλάδωσιν τοιαύτην, ὥστε ἐκαλεῖτο δλόκληρος ἡ συνοικία, ὅπου κεῖται ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου, Σκαρπετιάνικα, οὕτω δὲ εἶναι γνωστὴ μέχρι σήμερον. Ἡ μήτηρ τοῦ Δοσιθέου προήρχετο ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν Τσερνίτζαν καὶ ἦτο θυγάτηρ Βελισαρίου. Διὰ τὸν πατέρα του λέγει ὁ Δοσίθεος ὅτι ἦτο ἔμπορος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὴν 24 Ἰουνίου 1649, ἐτάφη δὲ εἰς Μπαλουκ ἁγίασμα, ἥτοι εἰς τὴν Ζωοδόχον Πηγὴν³.

Γεννηθεὶς τὴν Κυριακὴν τῶν Ἁγίων Πάντων 31 Μαΐου 1641 ὁ Δοσίθεος ἀπωφανίσθη εἰς ἡλικίαν 8 ἐτῶν. Διὰ τὴν μόρφωσίν του ἐμελλον νὰ φροντίσουν δύο ἄνδρες οὐχὶ τυχαῖοι. Ἦσαν οὗτοι ὁ ἀνάδοχός του μητροπολίτης Κορίνθου Γρηγόριος ὁ Γουλανός, ἐξ Ἄμυκλίου, καὶ ὁ πάππος του Γεώργιος, ὁ εἰς γεροντικὴν ἡλικίαν, ὡς φαίνεται, ἀσπασθεὶς τὸν μοναχικὸν βίον καὶ μετονομασθεὶς Γερμανός, θὰ ἦτο δὲ οὗτος Σκαρπέτης, ἐκ πατρὸς πάππος, καὶ θὰ ἐμόναζεν εἰς τὸ παρακείμενον μοναστήριον τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Ἡ μονὴ αὕτη καθὼς καὶ ἡ ἐγγὺς περιοχὴ ἀπετέλει μέρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας Κορίνθου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, δι' ὃ αὐτὸς ὁ Δοσίθεος λέγει σαφῶς ὅτι πατρὶς του ἦτο ἡ χώρα Ἀράχοβα, ἐπαρχίας Κορίνθου. Ὅτι πρόκειται περὶ τῆς

1. Τὸ σημείωμα εἶναι βραχὺ καὶ προέρχεται ἀπὸ κώδικα τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μετοχίου τοῦ Ἁγίου Τάφου, περιέχοντα τὰ πεπραγμένα τοῦ Δοσιθέου, ἐξεδόθη δὲ παρὰ τοῦ Κυρίλλου Ἀθανασιάδου, Τὰ κατὰ τὸν ἀοιδιμον Δοσίθεον πατριάρχην Ἱεροσολύμων, «Σωτήρ», τόμ. ΙΔ' (1891), σελ. 289-290 ἐν ὑποσημειώσει. Πρβλ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, τόμ. Α', ἐν Πετρούπολει 1891, σελ. 302.

2. Ἱεροσολύμων Δοσιθέου, Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχουσάντων, ἐν Βουκουρεστίῳ 1715, σελ. β.

3. Κατόπιν τῆς εἰδήσεως αὐτῆς συναγομεν ὅτι ὁ κυρ-Νικόλαος Σκαρπέτης, ποὺ ἀναφέρεται εἰς δέησιν κάτωθεν τῆς εἰκόνας τῆς Κοιμήσεως Θεοτόκου ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ Πέτρου θὰ ἦτο πρωτεξάδελφος τοῦ πατρὸς τοῦ Δοσιθέου, ζῶν τὸ 1706 καὶ ἐπιστατήσας ἴσως εἰς τὴν Ἱδρυσιν καὶ ἀγογράφῃσιν τοῦ ναοῦ.

κορινθιακῆς Ἀράχοβας εὐρίσκει τὴν εὐκαιρίαν καὶ ἄλλοῦ ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης νὰ ἐκκαθαρίσῃ, ὁμιλῶν περὶ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Γερμανοῦ, Πελοποννησίου. Οὗτος ὠρμάτο «ἀπὸ χώρας, ἥτις λέγεται Ἀράχοβα, οὐ τῆς ἐμῆς τῆς ὑπὸ τὴν ἐπαρχίαν τῆς μητροπόλεως Κορίνθου κειμένης, ἀλλ' ἀπ' ἐκείνης τῆς κειμένης ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Τριπολιτζᾶς»¹.

Ἔτι τὴν μικρὰν σήμερον Ἀράχοβαν ὁ Δοσίθεος ὀνομάζει χώραν σημαίνει ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἦτο αὕτη πολυάνθρωπος καὶ ἀκμάζουσα, προσενεγκοῦσα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἄλλους ἐξέχοντας κληρικούς βραδύτερον². Ὅσον διὰ τὸν ἀνάδοχον τοῦ Δοιθεοῦ μητροπολίτην Κορίνθου Γρηγόριον, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Δοσίθεος λέγει ὅτι ἐπωνυμεῖτο Γουλανός καὶ κατήγετο ἢ προήρχετο ἐξ Ἀμυκλίου, εἶχε δηλ. πατρίδα τὸ λακωνικὸν Ἀμύκλιον ἢ προτέραν ἔδραν τὴν ἐπισκοπὴν Ἀμυκλῶν³, γνωρίζομεν ὅτι ἐκάλυψεν εἰς τὴν διαποίμωσιν τῆς μητροπόλεως Κορίνθου τοὐλάχιστον μίαν εἰκοσαετίαν (1641-1660), καθ' ἣν στιγμὴν πρὸ αὐτοῦ ὑπάρχει ἄλυσος βραχυβίων ἀρχιερέων Κορίνθου⁴. Ὁ Δοσίθεος λοιπὸν ἀπορφανισθεὶς προστάτας εἶχε τὸν πάππον τοῦ Γεώργιου-Γερμανὸν καὶ τὸν ἀνάδοχόν του μητροπολίτην Γρηγόριον. Περαιτέρω ἀναφέρει ὅτι τὸ 1648 μετέβη εἰς Πάτρας καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸ χωρίον. Ἦτο τότε μόλις ἑπταετής καὶ ὁ πατὴρ του ἐζῆ ἀκόμη. Δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι μερίμνη ἐκείνου μετέβη εἰς Πάτρας πρὸς τινὰ γνωστὸν ἴσως, διὰ νὰ ἐπιδιώξῃ ἐγγραφὴν εἰς λειτουργοῦν ἐνδεχομένως σχολεῖον τῆς μεγαλοπόλεως καὶ ἑναρξῆν τῆς παιδεύσεώς του. Δὲν λέγει δυστυχῶς τίποτε σχετικὸν ὁ Δοσίθεος. Ἡ ἀκριβὴς φράσις του εἶναι: «1648 ἐπῆγα εἰς Πάτραν καὶ ἐγύρισα εἰς τὸ χωρίον». Καὶ ἐν συνεχείᾳ: «1649 Ἰουνίου 24 ἐκοιμήθη τὸν ἔσχατον ὕπνον ὁ πατὴρ μου ἐν Κωνσταντινουπόλει...». Διὰ τὰ εὐθὺς ἐπόμενα ἔτη, τὰ καὶ κρίσιμα τῆς παιδικῆς του ἡλικίας, οὐδὲν λέγει καὶ μεταπηδᾷ εἰς τὸ 1652. Ἡ λακωνικὴ συνέχεια ἔχει ὡς ἐξῆς: «1652,

1. Δοσίθεος, Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχουσάντων, σελ. 1166. Διὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ ζητήματος τῆς πατρίδος τοῦ Γερμανοῦ βλ. Τ. Ἀθ. Γρισσοπούλου, Ὁ Ἱεροσολύμων Γερμανός, ΕΕΒΣ, τόμ. ΚΗ' (1958), σελ. 406-407 (τοῦ αὐτοῦ, Μοῆ Φιλοσόφου, ἐν Αθήναις 1960, σελ. 233-234).

2. Ὡς γνωστὸν, ὑπὸ τὸ σλαβικὸν τοῦτο ὄνομα φέρονται πολλοὶ κῶμαι καὶ χωρία εἰς τὴν Ἑλλάδα, τόσον εἰς Πελοπόννησον, ὅσον καὶ εἰς ἄλλα διαμερίσματα. Ὁ γνωστὸς σλαβολόγος Max Vasmer, Die Slaven in Griechenland, Βερολίνον 1941, ἀναφέρει τὰς ὑπὸ τὸ ἴδιον ὄνομα δύο κώμας τῆς Ἀχαΐας (σελ. 128 κέξ. ἀριθ. 5 καὶ 6) καὶ ὀρθῶς συνάπτει τὸ ὄνομα μετὰ τὴν καταφανῆ σλαβικὴν κατάληξιν -οβα πρὸς τὴν σλαβικὴν λέξιν Orěhovo = καρυδιές (πρβλ. καὶ σελ. 150, προκειμένου περὶ τῆς γορτυνιακῆς Ἀράχοβας). Ὀλίγαι καὶ μᾶλλον πενιχραὲς εἰδήσεις περὶ τῶν κληρικῶν ποὺ προῆλθον ἀπὸ τὴν Ἀράχοβαν παρέχει καὶ ὁ Γ. Παπαναδρέου, Καλαβρυτινὴ Ἐπετηρίς, σελ. 297-298.

3. Δὲν ἔχομεν ἀτυχῶς πλήρη τὸν κατάλογον τῶν ἐπισκόπων Ἀμυκλῶν, θεωροῦμεν ὅμως πιθανώτερον ὅτι πρόκειται περὶ ἐπισκόπου προαχθέντος εἰς μητροπολίτην Κορίνθου, διότι ἂν ἐπρόκειτο περὶ τοῦ λακωνικοῦ χωρίου θὰ ἦτο σαφέστερος ὁ Δοσίθεος.

4. Ἀντλούμεν ἐξ ἐτοίμου ἡμετέρου μελετήματος περὶ τῆς μητροπόλεως Κορίνθου.

γέγονα ἱεροδιακῶν ἐν τῷ μοναστηρίῳ ὑπὸ τοῦ κυρ-Γρηγορίου 1653, ἐπῆγα εἰς τὸν μητροπολίτην, οὗ ἀποδημήσαντος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Ἰωαννικίου, ἐγὼ μετὰ τοῦ πρώην Τζερνιτζῆς Ἀρσενίου εἰσῆλθον εἰς Ἀθήνας, ἱστορίας χάριν ἦν δὲ μητροπολίτης ὁ γέρον Δανιήλ». Οἱ σύντομοι λόγοι οὗτοι ἔχουν ἀνάγκην σχολίων τινῶν.

Τὸ μοναστήριον, περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται ἐνταῦθα λόγος, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ παρακείμενον μοναστήριον τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ὅπου ἀσφαλῶς διέμενον ὁ πάππος τοῦ Δοσιθέου⁶-Γερμανός. Ἐκεῖ ἤτο φυσικὸν νὰ μεταβῆ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ ἐκ Πατρῶν καὶ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του. Πλησίον τοῦ πάππου του καὶ τῶν λοιπῶν πατέρων θὰ ἐμυήθη εἰς τὴν μοναχικὴν ζωὴν καὶ θὰ ἔμαθε τὰ πρῶτα γράμματα παρ' αὐτῶν. Τὸ μοναστήριον ἤτο ἐνοριακὸν καὶ ἀσφαλῶς εἶχε τὴν συγκατάθεσιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ οἰκείου μητροπολίτου, τοῦ ἀναδόχου του. Παράδοξον ἐκ πρώτης ὄψεως εἶναι, ὅτι «γέγονε ἱεροδιακόνων ἐν τῷ μοναστηρίῳ ὑπὸ τοῦ κυρ Γρηγορίου». Γεννηθεὶς ὁ Δοσίθεος τὴν 31ην Μαΐου 1641, ἤτο τὸ 1652 μόλις δώδεκα ἐτῶν, ἃν πρόκειται περὶ τοῦ τέλους τοῦ ἔτους τούτου, ἴσως δὲ καὶ ὀλιγώτερον, δηλ. ἕνδεκα ἐτῶν καὶ τινῶν μηνῶν¹. Τὸ ἐπόμενον ἔτος, τὸ 1654, ὁ Κορίνθου Γρηγόριος παρέλαβε τὸν Δοσίθεον εἰς Κόρινθον. Φανερόν εἶναι ὅτι τὸν ἤθελε πλησίον του, διὰ πολλοὺς λόγους, πρὸ πάντων διὰ νὰ μεριμνήσῃ διὰ τὴν μόρφωσίν του. Εἰς Κόρινθον πιθανῶς θὰ ἐλειτούργει σχολεῖον ἢ ἐπὶ τέλους εἰς τὸ περιβάλλον τοῦ μητροπολίτου ὑπῆρχον περισσότεραι δυνατότητες παιδευσεως τοῦ νεαροῦ ἱεροδιακόνου.

Ἄλλὰ ὁ Κορίνθου Γρηγόριος, λέγει ὁ Δοσίθεος, ἀπεδήμησεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ πατριάρχου Ἰωαννικίου. Πρόκειται περὶ τῆς τρίτης πατριαρχίας Ἰωαννικίου Β', ἀρχομένης τὸν Ἰούλιον τοῦ 1653 καὶ περατουμένης τὴν 17ην Μαρτίου τοῦ 1654, τῆς καὶ περισσότερον ταραχώδους. Ἠκολούθησε καὶ τετάρτη πατριαρχία ἀπὸ Μαρτίου 1655 μέχρις Ἰουλίου 1656, ὅτε καθηρέθη. Ὁ Κορίνθου Γρηγόριος κληθεὶς ὡς συνοδικὸς κατὰ τὸ 1653 φαίνεται ὅτι παρέμεινεν εἰς τὴν πατριαρχικὴν Σύνοδον, διότι ὑπάρχει ἡ εἴδησις περὶ ὑπογραφῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπιστολῆς τοῦ πατριάρχου Παΐσιου Α' πρὸς τὸν πατριάρχην Μόσχας Νίκωνα τὸ 1655² καὶ βραδύτερον ἐπίσης³. Ὁ Κορίνθου Γρηγόριος λοιπὸν παρέμεινεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, μέλος τῆς πατριαρχικῆς Συνόδου καὶ κατὰ τὴν τετάρτην πατριαρχίαν Ἰωαννικίου Β' καὶ ἐφεξῆς. Ὁ Δοσίθεος ἐν τῷ μεταξὺ εἰσῆλθεν,

1. Ὑπὸ τοῦ I. Ν. Καρμύρη, «Θεολογία», τόμ. ΙΘ' (1941-48), σελ. 697, ἀναφέρεται ὅτι κατετάγη 16ετής ὁ Δοσίθεος εἰς τὰς τάξεις τῆς Ἐκκλησίας.

2. Τὴν ἐπιστολὴν βλ. ὑπὸ Κ α λ. Δ ε λ ι κ ά ν η, Πατριαρχικῶν ἐγγράφων τόμ. Γ', ἐν ΚΠόλει 1905, σελ. 36 κέξ. ἄνευ ὑπογραφῶν, ἐν συνδυασμῷ πρὸς Β. Α. Μ υ σ τ α κ ῖ δ ο υ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΒ' (1936), σελ. 184. Διὰ τὰ κατὰ τὸν Ἰωαννικίου Β' βλ. Τ. Ἀ θ. Γ ρ ι τ σ ὀ π ο υ λ ο ν, Θ Η Ε, τόμ. Ζ' (1965), στ. 61 κέξ., ὅπου καὶ σχετικαὶ παραπομπαί.

3. Ἐπισημῶς ἐκ τοῦ ἡμετέρου ἀνεκδότου μελετήματος.

ὡς λέγει, εἰς Ἀθήνας, «ἱστορίας χάριν». Τὸ ρῆμα εἰσῆλθεν, πού χρησιμοποιεῖ, ἔχει κυριολεκτικὸν νόημα, διότι δὲν εἶχε παρὰ νὰ καλύψῃ σύντομον ἀπόστασιν δι' οἰουδήποτε προσφύρου μέσου τῆς ἐποχῆς. "Ὀντως ἡ μετάβασις εἰς Ἀθήνας ἔγινεν «ἱστορίας χάριν», διὰ νὰ γνωρίσῃ δηλ. τὴν λαμπρὰν ἐκ τοῦ παρελθόντος πόλιν, τῆς ὁποίας καὶ τώρα ἡ ἀκτινοβολία δὲν ἦτο μικρά¹. Τοῦτο μαρτυρεῖ, πόσον φιλομαθῆς καὶ ἀνήσυχος ἦτο ὁ νεαρὸς ἱεροδιάκονος. Εἰς Ἀθήνας ὅμως ὁ Δοσίθεος μετέβη ὁμοῦ μετὰ τοῦ πρώην ἐπισκόπου Κερνίτζης Ἀρσενίου. Ἀλλ' ὁ Ἀρσένιος οὗτος ἦτο καθηρημένος ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1640, βαρυνόμενος μὲ σοβαρὰ παραπτώματα, ἔνεκα διαφωνίας του μετὰ τοῦ κυριάρχου μητροπολίτου Παλαιῶν Πατρῶν Παρθενίου². Ἄν ὁ Ἀρσένιος πρόφην Κερνίτζης ἦτο, ὡς περιγράφεται εἰς τὸ γράμμα τῆς καθαιρέσεως αὐτοῦ, εἶναι παράδοξον πῶς ὁ Δοσίθεος ἐδημιούργησε σχέσεις μὲ τοιοῦτο πρόσωπον καὶ τοῦ τὸν συνήνητησεν, ἐκτὸς ἐὰν ἡ ἀπειρία του καὶ ἡ νεανικὴ του ἡλικία δὲν τὸν κατέστησαν προσεκτικόν, ἢ τὸ πατριαρχικὸν ἔγγραφον ἐκφράζεται ὑπερβολικῶς.

Τεῖνομεν νὰ πιστεύωμεν ὅτι μετὰ τὰς Ἀθήνας ἐκορυφώθη ἡ διψα τοῦ νεαροῦ ἱεροδιακόνου διὰ γνωριμίαν καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ διὰ περιπέτω μάθησιν εἰς σχολὴν τοῦ μεγάλου ἐκείνου κέντρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐκεῖ εὐρισκόμενος ἄλλως τε ὁ μητροπολίτης Κορίνθου, θὰ τὸν συνέτρεχεν εἰς τὴν συστηματικὴν πλέον μόρφωσιν αὐτοῦ³. Ὁ ἴδιος ἀτυχῶς δὲν λέγει σχετικῶς, δὲν ὀμιλεῖ περὶ τῶν σπουδῶν του εἰς τὸ βραχὺ βιογραφικὸν του σημείωμα. Ἀναφέρει ὅμως ἀλλαχοῦ περὶ τοῦ Νικολάου Κεραμέως ὅτι ἐμσθήτευσεν ἐκεῖνος εἰς Βενετιάν πλησίον τοῦ Προχόρου, ἀπέκτησεν ἐμπειρίαν εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν θύραθεν σοφίαν, ἐδίδασκε δὲ εὐκόλως ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ πᾶσαν θεολογικὴν καὶ φιλοσοφικὴν ἐπιστήμην, προσθέτων: «καὶ ἡμεῖς ἐχρηματίσαμεν αὐτοῦ μαθηταί»⁴. Ἐκ τῶν εἰδήσεων τούτων ὀρθῶς συνήγαγεν ὁ Σάθας ὅτι ὁ Δοσίθεος διετέλεσε μαθητῆς τοῦ Κεραμέως⁵.

Κατὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Δοσιθέου εἰς Κωνσταντινούπολιν, φιλοξενηθέντος εἰς τὸ Ἀγιοταφικὸν Μετόχιον, ἔγινεν ἡ γνωριμία αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἱεροσολύμων Παϊσίου, τοῦ ὁποίου ἀπέβη δεξιὰ χεὶρ εἰς τὸν μέγαν ὑπὲρ τῶν ἱερῶν Προσκυ-

1. Εἰς Ἀθήνας φαίνεται ὅτι ὁ Δοσίθεος ἐγνώρισε καὶ τὸν οἰκεῖον μητροπολίτην Δανιήλ, τὸν ὁποῖον καὶ ἀποκαλεῖ γέροντα, γνωστοῦ ὄντος ὅτι οὗτος ἐποίμανε τὴν ἐπαρχίαν ἐπὶ μακρὸν (1636-1665).

2. Τ. Γριτσοπούλου, Τέσσαρα πατριαρχικά ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν μητρόπολιν Παλαιῶν Πατρῶν, «Ἐκκλησια», τόμ. ΛΣΤ' (1959), σελ. 116-117.

3. Εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀναφέρεται ὅτι μετέβη ὁ Δοσίθεος τὸ 1657. Γ. Ζαβίβιρα, Νέα Ἑλλάς, Ἀθήνησι 1872, σελ. 265. Χρυσ. Παπαδοπούλου, Δοσίθεος πατριάρχης Ἱεροσολύμων (1641-1707), ἐν Ἱεροσολύμοις 1907, σελ. 2 (ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «Ν. Σιών», τ. Ε'). Ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει ὅτι ὁ Δοσίθεος ἐχειροτονήθη διάκονος πρὶν γίνῃ 20 ἐτῶν καὶ θεωρεῖ ἀβέβαιον ὅτι ἐδιδάχθη εἰς Ἀθήνας.

4. Ἱεροσολύμων Δοσιθέου, Τόμος Χαράς, ἐν Ρημνίκῳ 1705, φ. 12-13.

5. Κ. Ν. Σάθας, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, ἐν Ἀθήναις 1868, σελ. 322-323.

του τὸ γένειον εἶναι σφηνοειδὲς καὶ κεινημένον ἐλαφρῶς, τμήμα δὲ τῆς λευκῆς κόμης του ἔχει παραμείνει ἔξω τοῦ πύλου. Τοῦ Ἀνδρέου ἡ πολιά κόμη εἶναι πλούσια καὶ πυκνὸν τὸ γένειον. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἀμφοτέρω τὰ ἄκρα τῶν ὠμοφορίων ριπτόμενα μέχρι τῶν ἀριστερῶν βραχιόνων σχηματίζουν ὠραίας πτυχώσεις καὶ ἔχουν γραμμωτὸν κόσμημα μέλαν ἐπὶ λευκοῦ κάμπου. Δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν κρατοῦν ἀνεπτυγμένα εἰλητάρια, ἐπὶ τῶν ὁποίων αἱ ἐπιγραφαί: ΕΞΕΡ/ΕΤΟ Τ/ΙC ΠΑ/ΝΑΓ/ΗΑC/ΑΧΡ-(τοῦ Σπυρίδωνος)· ΕΤΗ Κ(ΑΙ)/ΕΤΗ Ε/Ν/ΗΡΗ/ΝΗ/ ΤΟΥ/Κ(ΥΡΙΟΥ)Υ Δ/ΕΥΙΘΟ/ΜΕΝ (τοῦ Ἀνδρέου). Εἰς τὸ ἐσωράχιον τῆς αὐτῆς πρὸς Ν. κόγχης ὁ ἅγιος Ρωμανὸς κρατεῖ θυμιατὸν καὶ Ἄγιον Ποτήριον. Ἀκολουθεῖ ὁ ἅγιος Ἀμβρόσιος καὶ δύο ἀκόμη, ἔξ ὧν ὁ εἷς στυλίτης. Εἰς τὴν ἡμικυκλικὴν ἀψίδα τοῦ Ἱεροῦ, διατρυπωμένη κατὰ τὸ μέσον με δίλοβον παράθυρον, κατὰ δευτέραν σειρὰν χορὸς ἱεραρχῶν, εἰκονιζομένων ὀλοσώμων εἰς φυσικὸν μέγεθος, με κλίσειν πρὸς τὸ κέντρον, ἦτοι ΓΛΗΓΟ-ΡΙΟC Ο ΤΙC Μ(Ε)Γ(Α)Λ(ΗC) Ρ(Ω)ΜΗC, ἀκολούθως Ο ΑΓΙΟC ΧΡΙCΟC Ο ΜΟC καὶ μετὰ τοῦτον Μ. Βασίλειος, Γρηγόριος Θεολόγος καὶ Μ. Ἀθανάσιος (κατεστραμμένος). Εἰς τὸ μέσον ὑπάρχει τὸ θέμα τοῦ Μελισμοῦ. Δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν οἱ συλλειτουργοῦντες ἱεράρχαι κρατοῦν ἀνεπτυγμένα εἰλητάρια, ἐπιγεγραμμένα κατὰ διάφορον τρόπον ἢ ὅπως εἰς τὴν Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων ὀρίζεται. Ἐξ ὧσων δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν, αἱ συναρμολογοῦμεναι ἐπιγραφαὶ ἀνορθογράφως λέγουσιν: Τοῦ Γρηγορίου Ρώμης, «εἰς θεὸς πατὴρ ζῶντος σοφία». Τοῦ Χρυσοστόμου, «Τὸν πρὶν ἕκαστον...». Τοῦ Μ. Βασιλείου, «εὐχὴς...». Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, «ποιμὴν λογικὸς ἐγκαταστάς ἀγγέλους». Τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου, «ἐνα θεὸν σεβόμεθα ἐν Τριάδι ἐν μονάδι». Εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον ἢ Πλατυτέρα διατηρεῖ ἐλάχιστα τμήματα, λόγῳ πτώσεως τῶν κονιαμάτων. Εἰς τὴν Προσκομιδὴν: Ι ΑΠΟ/ΚΑΘΙ/ΛΟ(CΙC) (εἰκ. 39).

Πρὸ τῆς εἰσόδου ἐπὶ τοῦ Δ. τοίχου εἰς τὸ ὑπέρθυρον, διαμορφωμένον εἰς τοξωτὸν προεξέχον προσκνητάριον, ἔχει διασωθῆ ἡ εἰκὼν τοῦ τιμωμένου ἁγίου Νικολάου (εἰκ. 65), ἀλλ' ἐφθαρμένη. Ἐσωτερικῶς διέφυγε τὴν ἀνακαινιστικὴν μανίαν τῶν συγχρόνων Περιθωριτῶν ἢ ἀκόλουθος κτιτορικὴ ἐπιγραφή εἰς τὸ ὑπέρθυρον (0,95X0,40) εἰς στίχους 5 (εἰκ. 38).

† *ΑΝΕΓΕΡΘΗ Κ(ΑΙ) ΑΝΕΣΤΟΡΗΘΗ Ο ΘΗΟC Κ(ΑΙ) ΠΑΝCΕ-ΠΤΟC ΝΑΟΝ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΑΓΗΟΥ ΝΗΚΟΛΑΟΥ ΘΑΜΑΤΟΥΡΓΟΥ ΜΗΡΟΝ ΤΙC ΕΓΛΗΚΙΑC ΗΠΟ CΙΔΡΟΜΗC ΑΥΤΟΝ ΚΗΡ ΠΑΠΑΚΟCΑΝΤΗΝ ΚΗΡ ΠΑΠΑ-ΜΑΡΚΟ Κ(ΑΙ) Ε-ΦΡΕΜ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧ(ΟC) ΝΗΚΟΛ(Α)C ΦΡ(Α)ΝΓΟC ΒΕΛΙC(Α)ΡΗ-(ΟC) ΝΙΚΟΛ(Α)ΟΥ ΑΝΤΟΥΡΖΤΟC ΣΑΘΙ ΑΝΤΡΟΝΗC ΕΤΟΥC ΖΡΗ Χ(ΡΙCΤΟ)Υ κατεβάσεως ΑΧ ετεληθθη μνηη φλεβασηου α.*

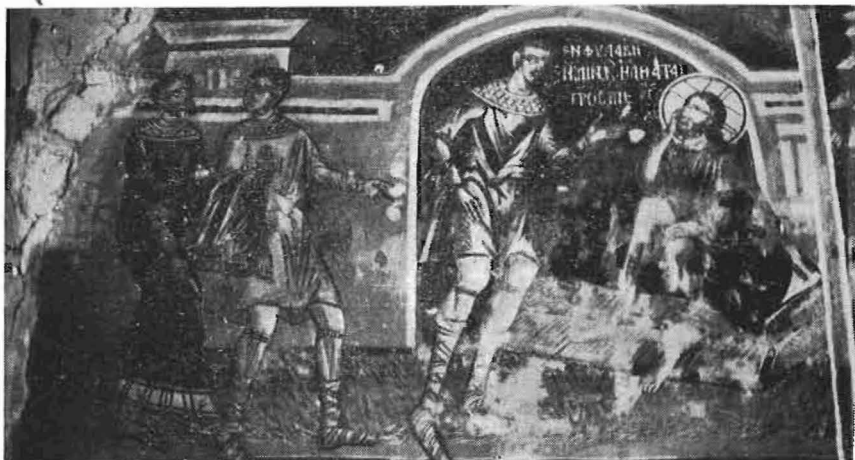
Εικ. 1. Καθολικὸν μονῆς Ἁγ. Ἀποστόλων.
Ἐπιγραφή ἀνιστορήσεως καὶ ἐπιχρυσώσεως τέμπλου (1743).

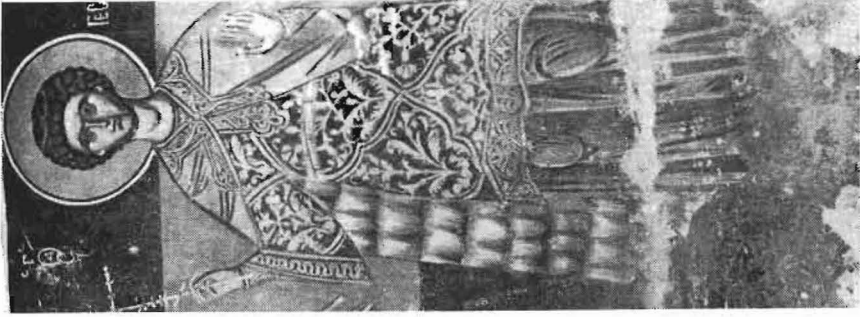
Νάρθηξ καθολικοῦ μονῆς Ἁγ. Ἀποστόλων, Ν. τοῖχος.

Εικ. 2. Ἁγίαι Μαρίνα καὶ Παρασκευή.

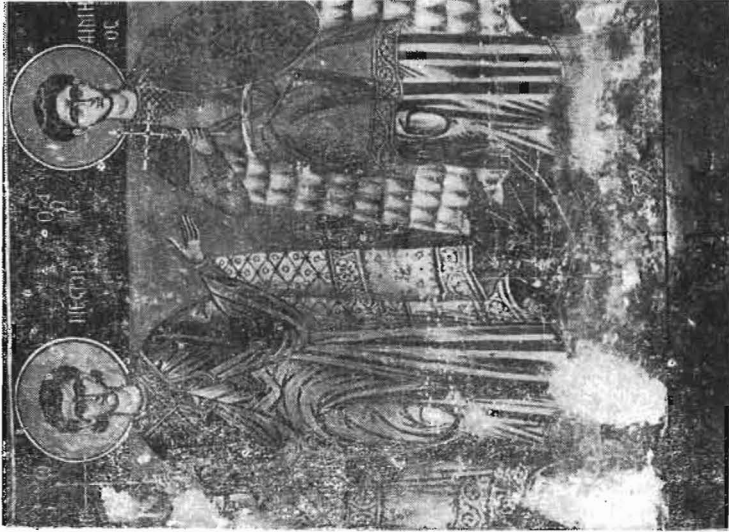
Εικ. 3. Ἁγίαι Βαρβάρα καὶ Ἀναστασία.

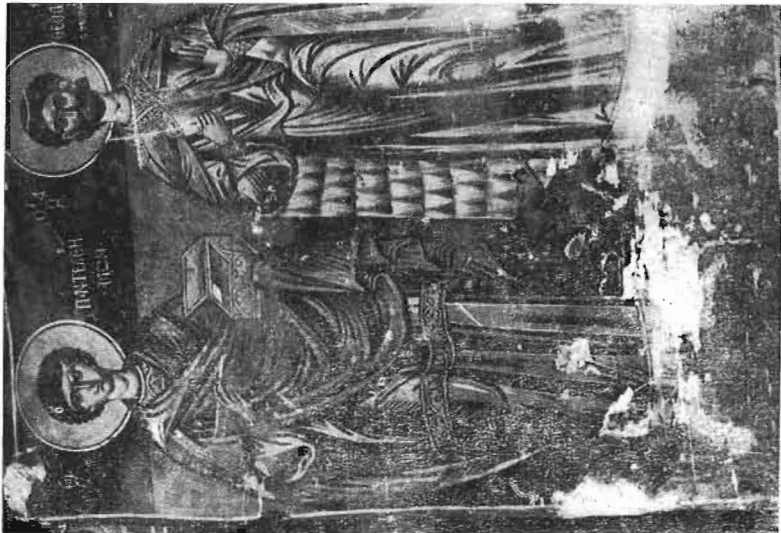
Νάρθηξ Καθολικοῦ μονῆς Ἁγίων Ἀποστόλων.
Εἰκ. 7-9. Αἰσθητοποιήσις Εὐαγγελίου τῆς Δευτ. Παρουσίας.

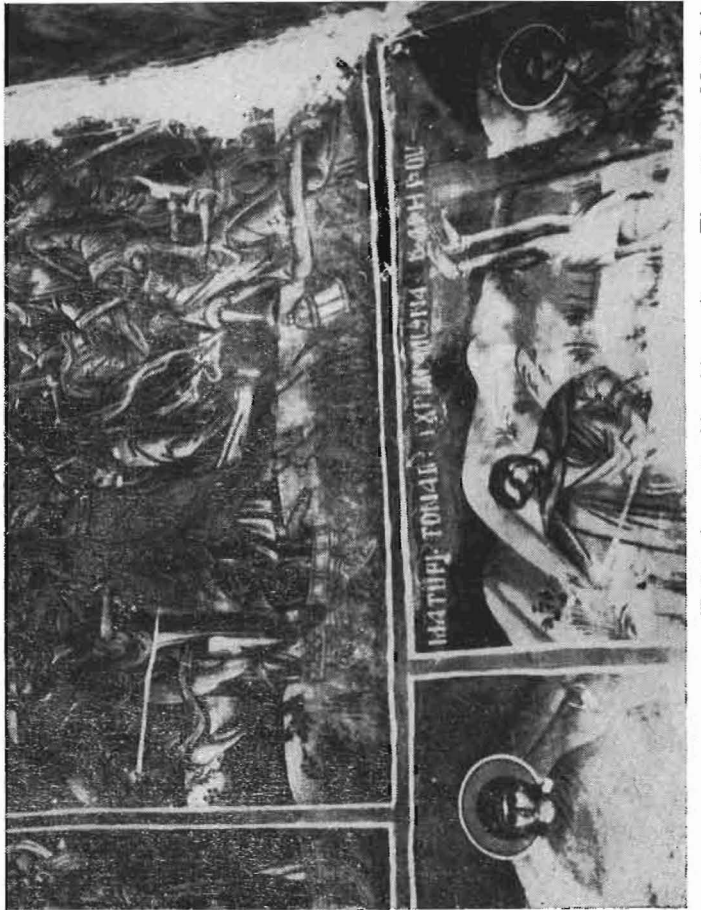
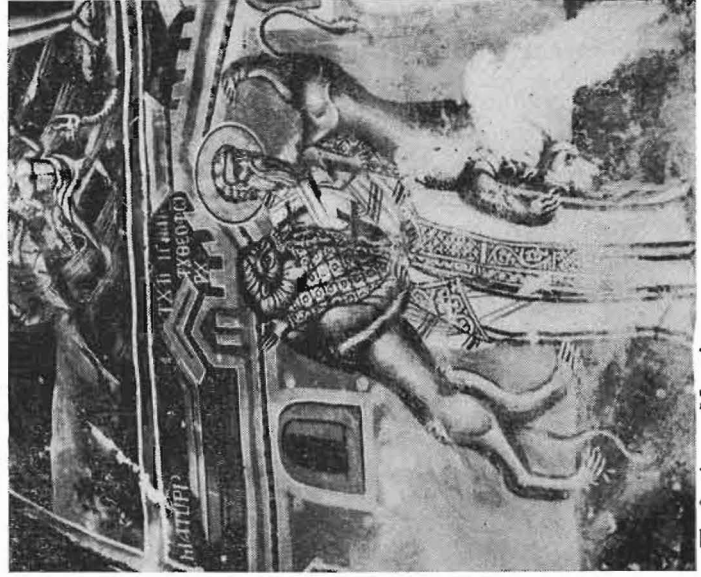
Εἰκ. 14. Γεώργιος (Β. τοῖχος).

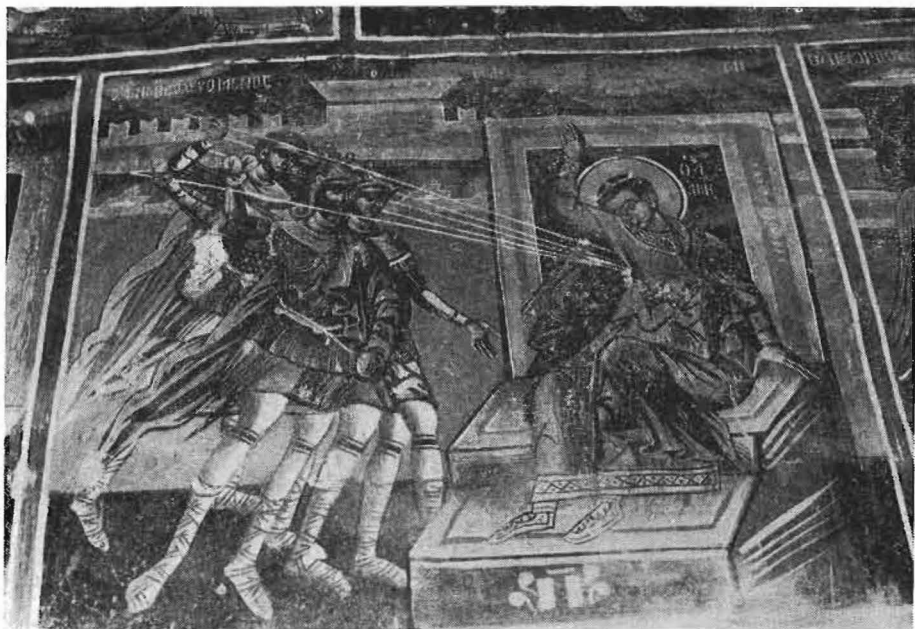
Καθολικὸν μονῆς Ἁγίων Ἀποστόλων. Ὁλόσωμοι ἄγιοι.
Εἰκ. 13. Νέστωρ—Δημήτριος (Β. τοῖχος).

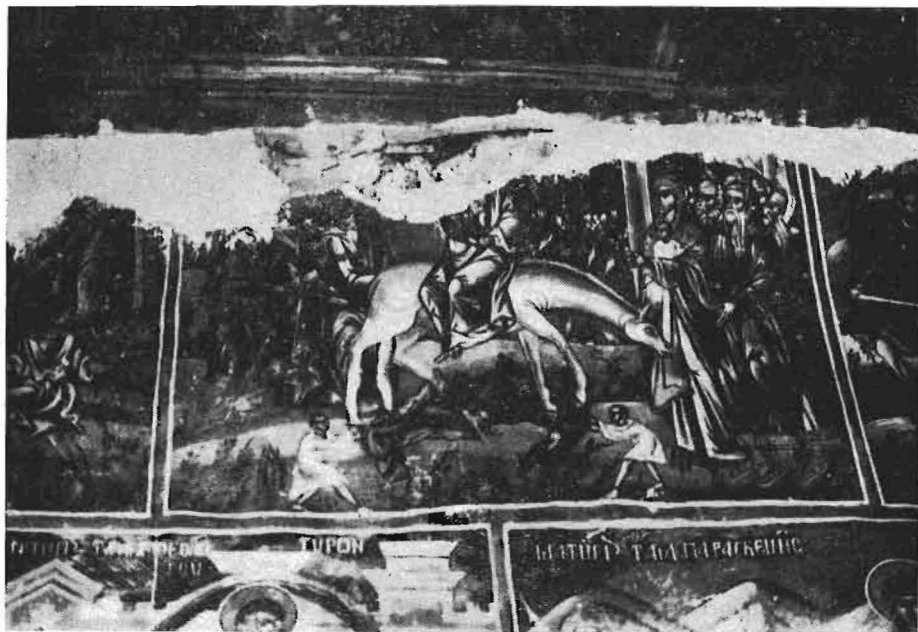
Καθολικὸν μονῆς Ἁγίων Ἀποστόλων. Ὁλόσωμοι ἄγιοι.
Εἰκ. 12. Παντελεήμων—Θεόδωρος Τήρων (Ν. τοῖχος).

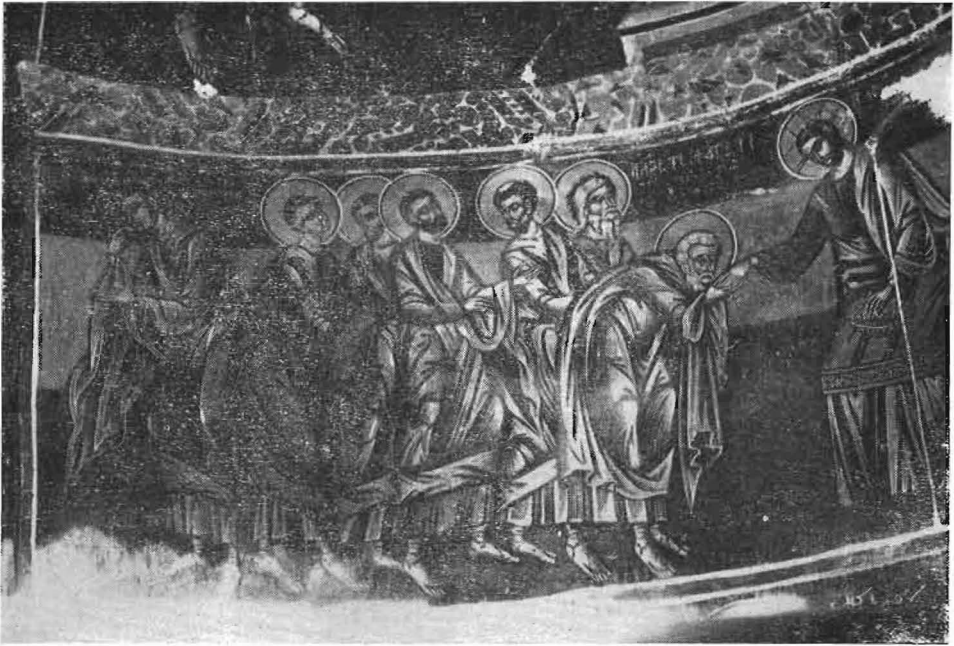
Καθολικὸν μονῆς Ἁγ. Ἀποστόλων. Εἰκ. 18-21. Μελοδοί — Προδοσία — Μαρτύριον.

Καθολικὸν μονῆς Ἀγ. Ἀποστόλων.
Εἰκ. 24. Μαρτύριον ἁγ. Δημητρίου (Δ. τοῖχος).

Εἰκ. 25. Ἡ Βαϊφόρος (μεγάλῃ τυφλῇ ἄψις Ν. τοῖχος). Κάτω Μαρτύρια ἁγίων.

Καθολικὸν μονῆς Ἁγ. Ἀποστόλων. Ἡ Μετάληψις τῶν Ἀποστόλων (κόγχη Ἱεροῦ).
Εἰκ. 28. Λάβετε, φάγετε...

Εἰκ. 29. Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες...

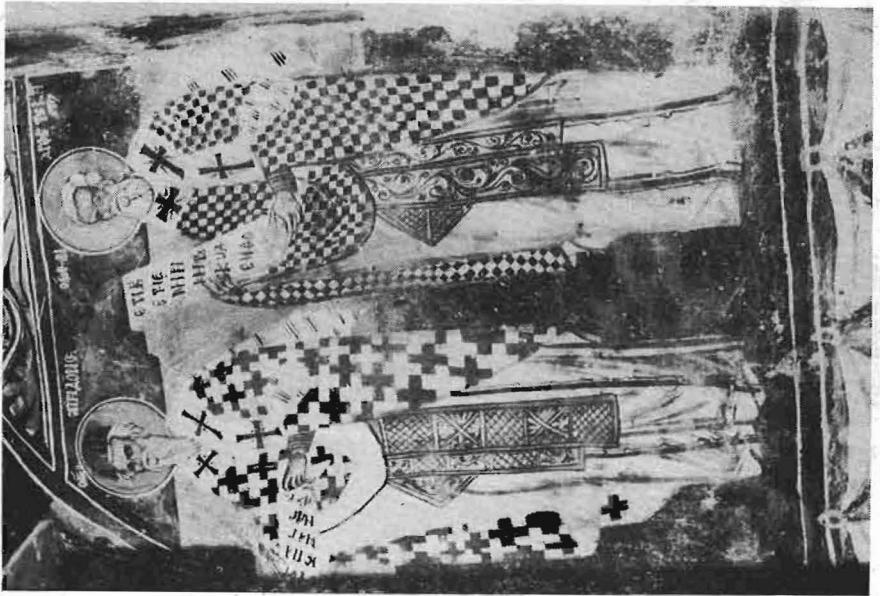
Ναός 'Αγ. Νικολάου 'Αράχοβας. Είχ. 32-33. Στηθάκια — 'Ολόσωμοι ιεράρχαι.

Ναός Ἁγ. Νικολάου Ἀράχοβας. Τέμπλον. Εἰκ. 36. Χριστὸς ὡς Μ. Ἀρχιερεὺς—Πρόδρομος.

Εἰκ. 37. Ἄνω. Μετάληψις τῶν Ἀποστόλων. Κάτω στηθάρια (κόγχη ἱεροῦ).

Ναός 'Αγίου Νικολάου Περίθοριου. Είκ. 38-40. 'Ολόσωμοι ἄγιοι — 'Επιγραφή — 'Αρχα ταπεινώσις.